

ARADI CSILLA – SZILI-KIS ÁDÁM

Jogos vélelem a jogos védelem?*

„A jogos védelem büntetlenségének büntetőpolitikai indoka rendszerint az, hogy az államnak kellene megvédeni a polgárt a jogtalan támadásokkal szemben. Mivel az adott esetben az állam ezt a kötelességet nem gyakorolja, helyette feljogosítja a polgárát a támadás elhárítására.”¹

2013. július 1-je egy új kezdet nemcsak a magyar büntetőjogban, hanem a jogos védelem szabályozásának nemzetközi viszonylatban értelmezett történetében is. A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben a jogalkotó több szempontból olyan szabályozást teremtett, amelyre eddig aligha találunk példát. A legszembetűnőbb „újdonság” természetesen a situációs jogos védelem rendelkezéseinek beépítése a jogos védelem szabályainak körébe, amely megdönthetetlen vélelemként az általános szabályokhoz képest speciális rendelkezésként részesít védelemben bizonyos kiemelt veszélyel fenyegető helyzeteket.

E szabály megalkotásával azonban a jogalkotó több szempontból is nagy kockázatokat vállalt akár a rendelkezés alkotmányos alapjait, akár annak nemkívánatos következményeit, akár a szabályozás jogtechnikai megoldását tekintve.

E dolgozatban elsőként szemügyre vesszük a jogos védelem azon általános kérdéseit, amelyek az új szabályozás vizsgálata szempontjából különösen érdekesek, és külön kitérünk ezek változásaira a hatályos rendelkezések tükrében. Ez után bemutatjuk azokat az elvi – alkotmányos, illetve jogelméleti –, valamint gyakorlati problémákat, amelyek felvetődnek a jogos védelem kiegészült rendelkezéseivel összefüggésben. Végezetül néhány következtetést megfogalmazásával foglaljuk össze gondolatainkat.

Alapvetés

A büntető törvénykönyv normaszövege tervezett és megvalósult módosításainak, valamint a jogalkalmazás tendenciáinak nyomon követésével egyér-

* A tanulmány a Belügyi Tudományos Tanács és a Belügyi Szemle által 2013-ban kiírt pályázaton II. helyezést ért el.

¹ Wiener A. Imre: Büntetendőség – Büntethetőség (Felelősségtan). In: Wiener A. Imre: Büntetendőség – Büntethetőség. Büntetőjogi Tanulmányok. KJK, Budapest, 1998, 201. o.

telmően leszögezhető, hogy a jogos védelem jogintézménye jelentős változásokon ment keresztül egy olyan irányvonal szerint, amely közel sem új keletű, s amelynek a betetőzése az alaptörvény V. cikke. E rendelkezés értelmében mindenkinek joga van a törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve a tulajdona ellen intézett vagy az ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához.

A jogos védelem tehát alkotmányos szintre emelkedett, ami a fogalom eddig sosem tapasztalt bővülésének alapjává vált, valamint meghatározta a jogos védelmi helyzetek részletesebb szabályozásának keretét, amelyet az új büntető törvénykönyv töltött meg tartalommal.

A jogos védelem a büntethetőséget kizáró okok, ezen belül is a társadalomra veszélyességet kizáró okok körébe sorolható. Ennek megfelelően a jogos védelmi helyzetben megvalósuló támadás elleni cselekmény elveszíti materiális jogellenességét, ugyanis nem tekinthető olyan tevékenységnek, amely mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sértené vagy veszélyeztetné.²

Rávilágítva a jogos védelem alkotmányjogilag problémás aspektusaira, a jogos védelem fogalmát, a jogos védelmi helyzet alapvető jellemzőit *Sólyom László* a következők szerint írta körül: „*Ha a megtámadott megöli támadóját, a jogos védelem biztosította büntethetlenséggel a jog nem az élettől való megfosztás jogszerűségét ismeri el, hanem annak a szituációnak a jogon kívülségét, amelyben a támadás és elhárítása lezajlott. A jogos védelem helyzete csakis akkor áll fenn, ha életek közötti választásról van szó, a halál újraelosztásáról, mert a megtámadott élete árán maradhat meg. A halált azonban a jog nem oszthatja el és nem oszthatja ki. Ebben a határhelyzetben a jog nem köteles és nem jogosítja semmire a megtámadottat. Jogot a támadó megölésére nem adhat, de ugyanazon okból azt sem írhatja elő, hogy a megtámadott túrni köteles: ezzel ugyanis az ő élete felett rendelkezne. Így tehát a természeti állapot tér vissza azokra a pillanatokra, amíg az életek közötti választás szituációja fennáll.*”³

Ez az elméleti megközelítés absztrakt módon fejezi ki a jogos védelem valódi szerepét a büntetőjogban. A jogos védelem előfeltétele minden körülmények között a jogos védelmi helyzet fennállása. Az idézett határozat szerint ez elméleti szempontból egy jogon kívüli helyzet, amelynek résztvevői visszatérnek a természeti állapotokhoz, ahol az emberi életek közötti választás a támadást intéző és a védekező adott pillanatban tanúsított magatartásától függ.

² A büntető törvénykönyvről szóló 2012. C. törvény 4. § (2) bek.

³ 23/1990. (X. 13.) AB határozat. Sólyom László párhuzamos véleménye.

Konkretizálva ezt a büntetőjog területére, azt állapíthatjuk meg, hogy a támadó cselekmény eltérése nem várható el a megtámadotttól. A jogos védelem a támadás elhárítását célzó magatartás jogszerűségét szavatolja, lehetőséget adva arra, hogy a jogon kívüli helyzetben megvalósuló tényállás kívül essen a büntetőjogi értékelésen. A jogonkívüliség kvázi elismerése, vagyis konkrétan a támadás elleni védekezés lehetőségének megteremtése sem jelentheti azt, hogy a jog lehetőséget adna bármilyen körülmények között egy másik ember életének elvételére. Ezt erősíti meg a már idézett alkotmánybírói határozatban megjelenő gondolat, amelynek értelmében, ha az államnak nincs joga az emberi élet elvételére egy súlyos bűncselekmény elkövetése miatt, akkor ugyanez az egyes individuumokat sem illetheti meg semmilyen körülmények között.⁴ A magyarázat is egyszerű e tekintetben, hiszen az élethez való jog korlátozhatatlansága minden életviszonyra kiterjedő diszciplína.

Az előzőekből következik, hogy a jogos védelmet minden esetben az adott helyzet alapján kell megítélni. Tehát a védekezés csak annyiban jogszerű – absztraktnan fogalmazva: jogon kívüli –, amennyiben fennáll az a támadó környezet, amelyben a megtámadott kifejtetheti azt. Ennek hiányában vagy a jogos védelmi helyzet megszűnésével a cselekmény elhagyja a jogon kívüliség állapotát, és újra a jog által szabályozott környezetbe kerül.

Ezt a gondolatmenetet fejezi ki a jogos védelem generálklauzulája, miszerint nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.⁵ Az általános szabályt áttekintve két releváns fogalmi elemmel kell részletesebben foglalkoznunk: egyrészt *a jogtalan támadással*, másrészt pedig *a támadás elhárításának szükségességével és arányosságával*.

Jogtalan támadás

A jogos védelmi helyzet kialakulásához jogtalan támadás fennállására van szükség. A Btk. előbbi rendelkezése szerint a támadásnak személyek, vagyontárgyak vagy a közérdek ellen kell irányulnia ahhoz, hogy büntetőjogi értelemben értékelhető legyen.

⁴ „Az állam nem rendelkezhet az élet elvételéről.” 21/1990. (XII. 17.) AB határozat.

⁵ Btk. 22. § (1) bekezdés.

Említést kell tennünk arról, hogy a jogtalan támadással szembeni védekezés jogát nem csak a büntetőjog mint *ultima ratio* konkretizálja. Példának okáért a polgári jog szintén rendelkezik a jogos védelem egy speciális, polgári jogi jogviszonyokban, főként a birtoklás jogával összefüggésben álló jogintézményével. A jogos önhatalom lehetővé teszi, hogy a birtoklás jogában megsértett vagy a birtokából kiesett személy önhatalmúan szerezze vissza a dolga feletti hatalmat. Ebből arra következtethetünk, hogy a támadást minden esetben a körülmények objektív és szubjektív ismérveinek feltáráásával és összevetésével határozhatjuk meg.

„Támadásnak az olyan tevékenység vagy mulasztás minősül, amely megvalósítja valamely bűncselekmény (szabálysértés) törvényi tényállásának objektív ismérveit.”⁶ Ezek szerint támadásról akkor beszélhetünk, ha a támadó egy meghatározott büntetőtörvényi tényállásba ütköző (esetleg szabálysértésnek minősülő) magatartást tanúsít. A büntetőjog ugyanis azokat az élethelyzeteket határozza meg, amelyekben a védelmezett jogtárgyak sérelme reális lehetőségként jelentkezik. A jogos védelmi helyzet fennállásához tehát arra van szükség, hogy a támadó olyan tilalmazott cselekményt valósítson meg vagy legalábbis olyanul fenyegetsen, amelyet a jogalkotó bűncselekménnyé (szabálysértéssé) nyilvánított. Meg kell említenünk továbbá, hogy a jogirodalomban kialakult egy olyan álláspont is, amely szerint a támadás megvalósítható mulasztással is, ugyanis ez esetben is egy jogtalan támadás/fenyegetés áll szemben a joggal.⁷

A támadásnak mindenkor meghatározott irányba kell hatnia, azaz csak a vagyon, a személyek vagy a közérdek ellen irányuló támadás alapozhatja meg a jogos védelmi helyzetet.

A vagyon elleni támadások nagyrészt magánlaksértési, lopási és rongálási magatartásokban nyilvánulnak meg. A személyek ellen ható támadás esetében releváns tényező, hogy nemcsak a megtámadott fejthet ki védekező magatartást, hanem más is segíthet a támadás elhárításában. Ennek határait és körülményeit mindig esetenként kell értékelni, hiszen például egy harmadik személy csatlakozásakor is irányadók a szükségességre és arányosságra vonatkozó kitételek. Ezekben az esetekben sokkal könnyebb túlértékelni az adott szituációt, és ilyenkor az egyébként jogszerűnek hitt magatartás átesap-hat a jogos védelem túllépésének esetkörébe.

⁶ Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. – Általános Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 245. o.

⁷ Lásd részletesen Belovics Ervin: Az érték-érdek összeütőközések mint a büntetendőséget kizáró okok. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2007, 79–87. o.

http://doktori-iskola.ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Belovics_Ervin_ertekezes.pdf

A támadással sértett jogtárgy határozza meg az elhárításhoz szükséges mértéket is. Erről a témakörrel részletesen a következő részegységben szólnunk, amelyben jogesetek alapján mutatjuk be az egyes jogtalan támadásokkal szembeni arányos védekezés határait.

A támadás további jellemvonása, hogy „intézettnek” vagy „közvetlenül fenyegetőnek” kell lennie ahhoz, hogy jogos védelmi helyzetet alapozzon meg. Ezt a két állapotot nevezhetnénk akár a jogos védelem stádiumainak is, mivel a védekezés megkezdésének időpontját is meghatározzák. A közvetlen fenyegetettség már elegendő az elhárító magatartás jogszerű kifejtéséhez. „*A támadás közvetlen fenyegető jellege a támadás időbeli és térbeli közelségére utal, tehát arra, hogy a megtámadott ott és azonnal reálisan várhatja, hogy a támadás ténylegesen bekövetkezik.*”⁸ Vagyis a támadás valós veszélye is elegendő ahhoz, hogy a jogos védelem által biztosított büntethetetlenségre hivatkozhatunk. Példának okáért megállapítható a fenyegető helyzet, ha a vádlott által lakott lakrészbe erőszakosan behatolnak, ez már objektíve alkalmas arra, hogy a vádlottban felidézze a közvetlenül fenyegető támadás lehetőségét, még úgy is, hogy a sértettek a vádlottra irányulóan nem fejtettek ki semmiféle támadó magatartást.⁹

A bírói gyakorlat szerint a támadás vagyon ellen intézett például abban az esetben, ha a sértett az éjszaka folyamán csákánnyal felfegyverkezve a kaput szétveri, jogtalanul behatol az udvarba, a kazánház és a bejárat ajtaját feszeti, továbbá a konyhaablak közelében tüzet gyújt, ha az eset egyéb körülményeiből – így a vádlottnak és a sértettnek az elkövetés időpontjában fennállott testhelyzetéből, elhelyezkedésükből – azt nem lehet személy elleni támadásként értékelni.¹⁰

Ami a személy elleni támadást illeti, e körbe tartozik az az eset is, ha a támadást elhárító személy nem esik egybe azzal, aki ellen a támadás irányul. Ennek tipikus esete, ha hozzátartozót bántalmaznak, neki okoznak könnyű testi sértést.

A jogos védelmi helyzet a támadás köré épül, ezért annak stádiuma meghatározó jelentőséggel bír az elhárítást szolgáló védekezés tartama és mértéke tekintetében. Fontos körülmény tehát, hogy a támadás a továbbiakban is fennáll-e. Így abban az esetben, ha a vádlott a szekercét a sértett kezéből kicsavarja, és ezzel a jogtalan támadás a sértett részéről megszűnik, továbbá az

⁸ Geller Balázs: A Magyar Büntetőjog Tankönyve I. – Általános Tanok. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 169. o.

⁹ BH, 1993/401.

¹⁰ BH, 1992/670.

igazságügyi orvos szakértői vélemény adatai szerint a sértett fejét ért mindkét ütés hátulról történt, tehát olyan időpontban, amikor a lefegyverzett és a vádlottnak ekkor már háttal álló sértett magatartása semmiképpen nem tekinthető támadásnak vagy ezzel közvetlenül fenyegetőnek, a jogos védelemre hivatkozás nem állja meg a helyét.¹¹

Ez a gondolat tükröződött a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelvében is – amelynek a jogos védelemre vonatkozó részét felváltotta a 4/2013. büntető jogegységi határozat –, amely szerint nincs helye jogos védelmi helyzet megállapításának a jogtalan támadás befejezése után, ha újabb támadás veszélye közvetlenül nem fenyeget.¹² Ez is alátámasztja azt a korábbi megállapításunkat, amely szerint a jogos védelmi helyzet megítélésének alapja a támadás.

A támadás utolsó, szintén releváns eleme a jogtalanság. Ez a tényező azt jelenti, hogy a támadó cselekmény bűncselekményt valósít meg, vagy bűncselekmény megvalósításával közvetlenül fenyegető helyzetet idéz elő. Jogos védelem tehát akkor állhat fenn, ha valamely Btk.-tényállás megvalósul, vagy legalább egy objektív tényállási elemet megvalósít a támadó. Abban az esetben, ha a jogtalanság nem állapítható meg, akkor jogos védelmi helyzetről sem beszélhetünk.

Az előbbieknél megfelelően hivatásból eredő jog gyakorlása folytán bűncselekmény hiányában – nem pedig a jogos védelem mértékének menthető okból való túllépésére hivatkozással – van helye felmentő ítélet meghozatalának, ha a szolgálatban lévő rendőr az általa észlelt bűncselekmény elkövetésében részt vevő személyek üldözése során, a figyelmeztető lövések leadása ellenére is tovább menekülő személyek közül az egyik, előremozduló személlyel szemben a jogszerű fegyverhasználat körében olyan lövést ad le, amely annak halálát okozza.¹³

Az egységes és következetes ítélkezési gyakorlat szerint a kölcsönös és egyidejű támadás az arra irányuló szándék megléte esetén kizárja a jogos védelem megállapítását. A kihívás elfogadása, a kölcsönös tettegességbe bocsátkozás esetén nem hivatkozhat jogos védelemre az a fél, aki az erőviszonyok eltolódása folytán kiszolgáltatott pozícióba, vesztes helyzetbe kerül. Akkor azonban, ha a kölcsönös tettegesség során az erőviszonyok azért változnak meg, mert az egyik félhez utóbb – előzetesen fel nem ismerhetően –

¹¹ BH, 1993/654.

¹² Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve III/1. Megjegyzendő, hogy a 4/2013. BJE határozat – tartalmát tekintve hasonlóan – a következőképpen fogalmaz: a jogos védelmi helyzet mindaddig fennáll, ameddig a megtámadott okkal tarthat a támadás megkezdésétől vagy annak folytatásától.

¹³ BH, 2000/136.

további támadó személy csatlakozik, az emiatt hátrányba kerülő fél javára a jogos védelem megállapítása már nem zárható ki.¹⁴

Szükségesség és/vagy arányosság

A jogos védelmi helyzetben a jogtalan támadással szemben az elhárító magatartás áll. Az, hogy a törvény lehetőséget nyújt a jogtalan támadás elleni fellépésre, nem adhat alapot visszaélésekre, arra, hogy büntetlenséget kapjon a bűnös, ez pedig bizonyos „szűrők” beépítését tette szükségessé az elhárító magatartás vizsgálatának folyamatában. Ezeket a követelményeket – nevezetesen a szükségességet és az arányosságot – részben a jogalkotó, részben a jogalkalmazók támasztották.

A védekezés akkor jogos, ha a támadás elhárításához szükséges. Az arányosság követelménye szerint a sérelem, amelyet az elhárító cselekmény okoz, nem lehet aránytalanul nagyobb, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna.¹⁵

Míg a szükségesség fogalma a kezdetektől fogva megjelent a törvénysszövegben, az arányosság feltételét a gyakorlat alakította ki.¹⁶ Az arányosságot ugyanis sem az 1978. évi IV. törvényben, sem pedig a 2012. évi C. törvényben nem nevesítette a jogalkotó. Ebből adódóan a jogalkalmazás közel sem homogén a tekintetben, hogy a két feltétel milyen viszonyban áll egymással.

Azt, hogy a szükségesség és az arányosság önálló tartalommal bíró fogalmak, a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve emelte a gyakorlat számára követendő állásponttá. E szerint a jogos védelmi cselekmény arányossága szempontjából azt kell vizsgálni, hogy az elhárító magatartás nem idézett-e elő aránytalanul nagyobb sérelmet, mint amekkorát a jogtalan támadás okozott volna.¹⁷ A fogalmak elvi szintű meghatározásán túl azok tartalommal való megtöltése a bíróságokra¹⁸ és a jogirodalomra hárult.

¹⁴ BH, 2008/260.

¹⁵ Polt Péter (szerk.): Új Btk. Kommentár. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó Zrt., Budapest, 2013, 159. o.

¹⁶ Bár az 1978. évi IV. törvény miniszteri indokolása megemlíti, hogy az elhárító cselekmény nem lehet „aránytalanul súlyosabb” a jogtalan támadásnál. Belovics Ervin: i. m. 110. o.

¹⁷ Ez a gondolat nem új keletű, tekintettel arra, hogy a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiumának 1955-ben született állásfoglalása már tartalmazza az arányosság lényegileg ezzel azonos megfogalmazását. Lásd Belovics Ervin: i. m. 111. o.

¹⁸ Így arányosnak találta a bírói gyakorlat, amikor a terhelten több személy bántalmazta, eközben a táskájából véletlenül esett ki a kése, amellyel – támadásra egyáltalán nem utaló testhelyzetben – kaszá-

A jogirodalomban *Belovics Ervin* és *Mészáros Ádám* is amellett törté-
ndzsát, hogy az arányosság a védelmi cselekmény szükséges mércéje. E kör-
ben megkülönböztethetünk eszköz-, illetve kárárányosságot. Az eszközará-
nyosság a támadó és a védekező rendelkezésére álló eszközök – fegyverek –
hatóerejére vonatkozik. Kezdetben a jogalkalmazás – meglehetősen mecha-
nikusan – leszögezte, hogy a pusztá kézzel támadóval szemben a késsel tör-
ténő védekezés (általában) nem arányos.¹⁹ Később ez akként finomodott,
hogy a jogos védelem szükségességének megítélése nem szűkíthető le a tá-
madó és védekező személynél lévő eszközök veszélyességének vizsgálatára,
hanem e vonatkozásban a konkrét veszélyhelyzet jellegét, az egymással
szemben álló személyek adottságait, számarányát, erőkülönbségét és az eb-
ből fakadó támadási és védekezési lehetőségeket kell egybevetten értékelni.
Az eszköz alkalmazási módjából fakadó eredménynek is csupán egy további
feltétel: az arányosság szempontjából van jelentősége, mégpedig azért, mert
a jogszerű elhárító tevékenység nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sé-
relmet, mint amilyennel a támadás jár, vagy járhatott volna.²⁰ Az arányosság-
nak az eszközarányosságra egyszerűsítése akár téves döntéshez is vezethet,
tekintettel arra, hogy az emberi élet fegyver nélkül is kioltható, vagyis a tá-
madás fegyver nélkül is irányulhat élet ellen, ebben az esetben pedig az ölés-
sel járó védekezés nem lehet aránytalan.²¹

*„A kárárányosság az elhárított, illetőleg az elhárítással okozott hátrány
viszonyát jelenti. [...] Nyilvánvaló, hogy ha a védekező olyan sérülést vagy
kárt okoz, amely az elhárításhoz nem szükséges, tevékenysége – a beszámítá-
stásra kiható körülményektől függően – büntetőjogi felelősséget vonhat maga
után.”*²²

ló mozdulatokat tett, ezáltal a neki testi sértést okozó sértetteknek maga is testi sértést okozott (BH, 1987/337.). A BH 1989/2. szerint mivel a kés használatának szükségességét a támadás elhárításához az elsőfokú bíróság helyesen elfogadta, az elhárítás arányosságát kellett volna vizsgálnia. A vádlottat testi épséget sértő, kitarító támadás érte, amelyet közepesenél kisebb erejű, testi épségét sértő szúrással hárít el. Ezért az elhárítás mértéke nem aránytalan, különös figyelemmel a sértett testi fölényére és arra, hogy társa is volt, aki a sértett támadása közben ugyancsak a vádlott felé lépett. Továbbá a jogos védelem megítélésénél sem a szükségesség, sem az arányosság követelményét nem sérti, ha az elkövető a testi épsége ellen irányuló jogtalan támadás elhárítása során, a védekezés folytán a támadójának életveszélyt eredményező sérülést okoz (BH, 1996/405.).

19 BH, 1985/170.

20 BH, 1990/1.

21 *Belovics Ervin*: i. m. 109. o.

22 Uo. 108., 110. o.

Az arányosság körében tehát a következő fő szempontok vizsgálandók:²³

- a sértett vagy veszélyeztetett jogi tárgy;
- a támadó és a védekező közötti erőviszonyok;
- a támadó által igénybe vett eszköz és annak használati módja.

Az arányosság megállapítása nem könnyű feladat, mivel az egyik oldalon egy már kialakult sérelemmel szemben egy várható sérelem áll. A várható sérelem megítélésénél azt a veszélyt kell figyelembe venni, amellyel a támadás maximálisan fenyegetett az általános élettapasztalat figyelembevételével.²⁴ Ez a megfogalmazás figyelembe veszi a védekező nehéz helyzetét, miszerint vélhetően felindult állapotban kell megválasztania az élete, testi épsége, illetve a vagyona elleni támadó cselekménnyel szembeni arányos védekezést. Ennek következtében az arányosságot nem lépi túl, aki a maximálisan fenyegető támadással szemben arányos elhárító magatartást fejt ki, akkor sem, ha a ténylegesen bekövetkező támadás ezt a maximális mértéket nem éri el.

Időnként azonban felbukkannak olyan bírósági döntések, amelyekben a két feltétel határai elmosódnak.²⁵ Figyelembe véve, hogy a törvényszöveg valójában csak a szükségesség elvét fogalmazza meg, érthető a törekvés a contra legem jogalkalmazás látszatának elkerülésére. Ebből adódóan igyekszik a jogalkalmazó megadni az arányosság törvényi alapját oly módon, hogy a szükségesség keretein belül értelmezi azt. Ez a megközelítés jelentkezett a XIX–XX. század fordulóján, amikor is a jogirodalom a két fogalmat azonosként értelmezte.²⁶

A jogirodalomban olyan nézet is feltűnt, amely az arányosság követelményét teljességgel ignorálná. *Ujvári Ákos* szerint ugyanis az a törvény szövegén túlmenő, contra legem, továbbá in peius jogértelmezés következménye. Az arányosság megkövetelése véleménye szerint a büntethetőséget konstituáló bírói jog alkotmányos tilalmába ütközik, tekintettel arra, hogy tágítja a felelősséget. *Ujvári* rámutat arra is, hogy az arányosság megkövetelésének alapja volna az egymással szemben álló jogi tárgyak homogenitása, ezáltal összemérhetősége, ami különösen problematikus a vagyon elleni támadásokkal szemben álló testi épség elleni védekezések esetén. Ez ugyanis a testi épség „forintra átválthatóságához” vezet, továbbá nem veszi figyelembe a meg-

²³ Polt Péter (szerk.): i. m. 160. o.

²⁴ Uo.

²⁵ „A szükségesség azt is magában foglalja, hogy az elhárító cselekmény nem idézhet elő aránytalanul súlyosabb sérelmet, mint amelyet a jogtalan támadás okozott volna.” BH, 2003/394.

²⁶ Belovics Ervin: i. m. 71. o.

támadott vagyoni helyzetét, ami árnyaltabbá teheti a védekező cselekmény megítélését.²⁷

Belovics Ervin mindezekkel szemben a következő ellenérveket sorakoztatja fel.²⁸ Álláspontja szerint a büntetési tétel az a közös nevező, amely alapján minden bűncselekmény „megmérhető”, így lehetőség van a vagyon, illetve a személy elleni cselekmények összevetésére is. (Ujvári „viszonzválasza” szerint azonban nincs törvényi alapja az „egybevetésnek”, továbbá az elhárítás szükséges mértékének vizsgálata nem egyszerűsíthető le a törvényhozó által kriminálpolitikai szempontoknak megfelelően megállapított büntetési tételek vizsgálatára.)

Ami a vagyon elleni támadásokkal szembeni védekezés arányosságát illeti, Belovics – a jogrend egységének elvét figyelembe véve – a polgári jog nem vagyoni kártérítésének szabályaira utalva nem látja dogmatikai akadályát a testi épség „forintra átválthatóságának”. (Ezzel szemben Ujvári azt hozza fel, hogy a nem vagyoni kártérítés a polgári jog körébe tartozik, az a büntetőjogtól mind előfeltételeit, mind jogkövetkezményeit, mind dogmatikai természetét tekintve idegen. A polgári jog megoldásai a büntetőjog kérdéseire nem adhatnak választ.) A megtámadott vagyoni helyzetének kérdése pedig nem releváns, mivel nem dogmatikai érv.

Ujvári az arányosság helyett a védelmi szándékot tenné vizsgálat tárgyává. E szerint a védelmi szándék hiánya vagy korlátozottsága esetén az objektíve arányos sérelmet okozó védekezés nem tekinthető jogszerűnek.²⁹ Ezzel szemben Mészáros rávilágít, hogy „a hatályos törvény szövege, mint általában a jogos védelem eddigi megfogalmazásai, nem tartalmaznak semmiféle utalást a védelmi szándéokra. Ezért az az érvelés, hogy az arányosság kritériuma azért ne lehetne alkalmazható, mert tételes jogon kívüli, igencsak kétségesessé válik egy olyan érvelés nyomán, amely egy szintén nem nevesített kategóriában látja az üdvözítő megoldást.”³⁰

A 15. számú irányelv III. részét felváltó 4/2013. BJE határozat szerint a korábbi gyakorlat meghaladottá vált. „Ennek az elvárásnak törvényi alapja korábban is hiányzott, a hatályos szabályozás pedig tudatosan mellőzte az arányosság fogalmának megjelenítését. Az előzőekben kifejtettekből követke-

27 Mészáros Ádám: A jogos védelem szabályozásának lehetséges irányai.

http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros45.html#_ftn30 ; Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének új irányai. Ad Librum Kft., Budapest, 2009, 204–230. o.

28 Mészáros Ádám: i. m.; Belovics Ervin: i. m. 119–123. o.

29 Ujvári Ákos: i. m. 225. o.

30 Mészáros Ádám: i. m.

zik, hogy a meg nem jelenített fogalom a szükségesség kritériumából vezethető le, s csak azon belül bír jelentőséggel.”

Paradigmaváltásnak lehetünk tehát tanúi. A Kúria – úgy ítélve, hogy az eddigi gyakorlat már nem felel meg a kor követelményeinek – kifejezetten szembehelyezkedett korábbi álláspontjával, és mellőzi az arányosság önálló alkalmazását. Az, hogy mindez a bírói döntésekben miként tükröződik majd, még a jövő kérdése.

Egyértelmű helyzetet az teremthetett volna, ha a jogalkotó a szükségesség mellett törvényben rögzíti az arányosság követelményét is.³¹ Bár a Btk. szövegtervezeteinek sorában olyan is feltűnt, amely expressis verbis tartalmazta az arányosság feltételét³², és ezzel kapcsolatosan kemény vita alakult ki a kodifikáció idején³³, végül azonban – legalábbis az arányosságra vonatkozóan – a korábbi megoldás maradt az új Btk.-ban is, s úgy tűnik, hogy a Kúria ezt a korábbi viták és jogalkalmazási bizonytalanságok lezárásaként értékelte.

A szituációs jogos védelem

A jogos védelem fogalmának, határainak folytonos tágításával jutott el a jogalkotó a hatályos szabályozás egyik vitatott rendelkezéséhez, amely lényegében objektív feltételek alapján ír körbe olyan életszituációkat, amelyek fennállása esetén a jogtalan támadást minden körülmények között élet ellen intézettek, közvetlenül fenyegetőnek kell tekinteni. Az ily módon megalkotott védelem a védekezésnek nem szab határt, hiszen ezekben az esetekben a jogtalan támadás élet elleni cselekménnyel is elhárítható. E szabály, ahogyan arra dogmatikai elhelyezése is utal, a jogos védelem általános rendelkezésében megállapított jogtalan támadások esetei közül emel ki néhány speciálisat, amelyek bekövetkezésekor el kell tekinteni a jogszabály által megkívánt „elhárításhoz szükséges” mérték követelményétől.

A védelem elsődleges célja, hogy azokban az esetekben, amikor az állam nem képes megvédeni polgárait, eszközt adjon a társadalom tagjainak kezébe a jogtalan támadásokkal szembeni büntetlen védekezés érdekében, vagyis

³¹ Belovics Ervin: i. m. 126. o.; Mészáros Ádám: i. m.

³² 25. § (1) Nem büntetendő az a cselekmény, amely személyek, javak vagy a közérdek ellen intézett, illetőleg ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges és azzal arányos.

Ujvári Ákos: A jogos védelem alakuló szabályozása a Btk. kodifikációjának tükrében. Jogelméleti Szemle, 2010/1. http://jesz.ajk.elte.hu/ujvari41.html#_ftnref5

³³ Polt Péter (szerk.): i. m. 159. o.

azért, hogy vagyonukat, személyüket megvédjék, vagy másokat óvjanak. Eddig a pontig a szabályozás teljes mértékben összecseng a jogos védelem általános szabályának háttérében meghúzódó büntetőpolitikai célokkal. Ennyiben tehát érthető a jogalkotó által alkotott vélelem lényege, hiszen kritikus esetek alapulvételével igyekezett objektív feltételeket meghatározni annak érdekében, hogy az egyének védekezése hatékony legyen a jogos védelmi helyzetekben.

A vélelem tehát olyan körülmények összességét írja elő, amelyek önmagukban teljes bizonyossággal megalapozzák a jogos védelmi helyzetet. A jogszabály két szempont szerint tipizálja ezeket a feltételeket: egyrésztől beszélhetünk a *személy ellen irányuló* esetekről, másrésztől pedig azokról a helyzetekről, amikor a jogtalan támadás valójában *jogtalan behatolásként* értelmezendő.

A személy ellen irányuló támadások esetében a vélelem alkalmazhatóságának feltétele, hogy éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve, vagy csoportosan történjen a támadás.³⁴ A felsorolt elkövetési módok, illetve elkövetési idő alternatív jellegű, ebből nyilvánvalóan következik, hogy valamelyiknek a fennállása megalapozza a rendelkezés alkalmazását, és olyan jogos védelmi helyzetet generál, amelyben nem vizsgálendő a szükségesség.

Mivel a vélelem csupán privilegizált eseteket „villant fel”, ezért az általános szabállyal összhangban kell értelmezni. Ebből következik például az, hogy a személy elleni támadás esetén az elhárítást célzó védekezést más személy is véghezviheti. Egy fiktív eseten keresztül demonstrálva mindezt: *A* személy délutános műszakját befejezve, 23 óra körül az otthonába igyekszik, azonban a háza kapujánál szembe találkozik ismerősével, *B*-vel, aki *A* nagyobb összegű tartozását keresetlen szavakkal és heves hangoskodással követeli. Ezt meghallva az *A* lakásában tartózkodó bátyja (*C*) csatlakozik a vitatkozókhöz. A vita elsimítása érdekében *C* felkéri a távozásra *B*-t, aki azonban nem kívánja elhagyni a helyszínt, amíg nem kap garanciát. A veszekedés által felfokozott állapotban *B* ököllel, közepes erővel hasba vágja *C*-t (nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket okozva), s ennek okán *A* – a további támadástól tartva – saját övtartójából hirtelen előrántja a kését, amellyel közepesen, egy alkalommal mellkason, mint utólag kiderült: szíven, szúrja *B*-t, aki meghal.

Erre az esetre vetítve a hatályos szabályt a következőket állapíthatjuk meg. A jogtalan támadás fennállt, hiszen *B* ököllel hasba vágta *C*-t, a támadás tehát személy ellen irányult. A további feltétel, vagyis az éjszakai elkö-

³⁴ Btk. 22. § (2) bekezdés a) pont

vetés is egyértelműen megállapítható, mert a következetes bírói gyakorlat szerint a példában említett időpont már éjjelinek minősül. Mivel az új szabály ezen kívül csak kiegészíti a korábbi rendelkezéseket, privilegizált eseteket teremtve, ily módon – az általános rendelkezést figyelembe véve – más személy is tanúsíthatja a védekező magatartást. Mindebből pedig az következik, hogy a jogtalan támadás élet ellen irányulónak minősül, ezért az élet kioltásával történő elhárítás ellenére a Btk. büntetlenséget ad a védekező számára.

A probléma a szükségesség kérdéskörénél gyökeredzik. Az új szabály szerint nem kell vizsgálnunk ezt a feltételt. Visszatekintve azonban a korábbi gyakorlatra, miszerint például a könnyű testi sértés nem hárrítható el élet ellen irányuló cselekménnyel, megállapítható, hogy a szükségesség követelményének hiánya büntetlenséget ad a kellő mértéket túllépő és ezáltal büntetendő cselekményt elkövető személy számára.

A felfegyverkezve támadásnál további probléma is felvetődik. Ez esetben a vélelem arra is vonatkozik, ha egy atipikus, ámde ölésre objektíve alkalmas eszközt az ellenállás leküzdése érdekében tart magánál a támadó, holott ennek a kérdésnek ugyancsak egyedi mérlegelés tárgyául kellene szolgálnia.³⁵

Érdemes külön foglalkozni a személy elleni jogtalan támadásra vonatkozó vélelem esetében a csoportos elkövetési módozattal is. Csoportosan követik el a bűncselekményt, ha annak elkövetésében legalább három személy vesz részt. Az irányadó gyakorlat szerint a csoportos elkövetésnek csupán az a feltétele, hogy legalább három személy egyidejűleg, együttesen hajtsa végre a bűncselekményt. A csoportos elkövetés szerinti minősítés nem függ attól, hogy a bűnelkövetők tettesi vagy részesi minőségben vannak-e.³⁶ Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy ha a csoportos támadás három résztvevője közül kettő – pszichikai bűnsegédként – egyetlen szó nélkül, csupán a jelenlétével vesz részt a cselekményben, a védekező akár mindhárom személyt büntetlenül megölheti. Még ennél is problémásabb a helyzet akkor, ha az egyetlen tettes túllépi a támadásnak azt a mértékét, amelyben a két bűnsegéddel korábban megállapodtak (például a könnyű testi sértésre irányuló cselekmény végül emberölésre irányuló támadásba fordul át).

Példát is hozva: egy gimnazista fiataikorú megy az utcán délután, a tanítás befejezése után, amikor egy három főből álló csoport megakadályozza a szabad továbbhaladását. A csoport célja csupán a „szórakozás”, szándékuk nem terjed tovább a könnyű testi sértés okozásán, amelyet a csoport egyik

³⁵ Tóth Mihály: i. m. 29. o.

³⁶ 2/2000. büntető jogegységi határozat.

tagja – a többi támogató magatartásával – meg is valósít. Ebben a helyzetben megengedett, hogy a megtámadott élet elleni cselekménnyel hárítsa el az őt ért jogtalan támadást. A támadó megöléséért a szabály értelmében nem tartozik büntetőjogi felelősséggel a megtámadott, még akkor sem, ha a szükséges mértékét teljes egészében áthágta, ahogy az az esetből is látszik.

A védelem értelmében ugyancsak a „védekező” felmentésével végződik, ha egy csoport egy másikat a jogtalanság talaján állva megtámad, amire a megtámadott csoport tagjai oly módon reagálnak, hogy elveszik a másik csoportba tartozó egyén(ek) életét. Vagy említhetjük azt az esetet is, amikor futballhuligánok támadnak meg egy „ártatlan”, éppen hazafelé tartó sportrajongót a mérkőzés után. Ebben az esetben sincs akadálya annak, hogy a védekező – akár valamilyen védelmi eszközzel – is a huligánok valamelyikének életére törjön, akkor is, ha a helyzet közvetlenül nem fenyegetett az életének elvesztésével vagy akár csak súlyos testi sérülések elszívásával. Utóbbi esetek azért különösen bonyolultak, mert vékony mezsgye húzódik a jogos védelmi helyzet és a kölcsönös tettelegesség között, hiszen nehéz megállapítani, hogy ki és mikor volt jogos védelmi helyzetben. A határokat és az események folyamatát éppen azért kell(ene) figyelembe venni, mert kölcsönösség esetén (elvileg) nem beszélhetünk jogos védelemről.

A következő jogesetekben a szükséges mérték túllépése miatt megállapítást nyert a megtámadott személy büntetőjogi felelőssége, az új szabály alkalmazása azonban a megtámadott büntetlenségéhez vezetett volna.

1. A vádbeli napon a közszéknél diszkó volt az S.-bisztróban, ahol mind a vádlott, mind a sértett jelen volt. A vádlott alkoholtól közepesen befolyásolt állapotba került 22 óra tájban, a sértett azonban – aki a leszerelését ünnepelte a barátai társaságában – még nála is jóval ittasabb volt. A sértett szóba hozta a vádlott előtt a korábbi nézeteltérésüket kiváltó okot, majd ismerősei jelenlétében a nála jóval gyengébb testi erejű vádlottat két ízben arcul ütötte. Ezt látva a sértett barátja lefogta a sértett kezét, és kivezette őt a bisztró elé. A vádlott az elszívott sérelem után elhatározta, hogy hazamegy, és a közeli munkahelyén hagyott kerékpárjáért indult. Eközben a bisztró előtt álló sértettre tett egy olyan kijelentést, amelyet nem lehetett ugyan érteni, de a sértett ezen felháborodva a vádlott után ment. Nagyjából hetven-nyolcvan méter megtétele után érte utol a vádlottat, majd szembefordult vele, ököllel két ízben megütötte a fejét, a vádlott ettől megsédülve a kerítésnek esett. Ekkor a vádlott elővette a kilenc centi pengehosszúságú zsebkését, azt kinyitotta, és amikor a sértett újból meg akarta ütni, egy ízben, közepes erővel hasba szúrta őt. A bíróság megállapította, hogy a vádlott az adott esetben jogos vé-

delmi helyzetben volt. Mindazonáltal megállapította azt is, hogy a védekezés folyamán a vádlott túllépte az elhárítás szükséges mértékét, amikor a puszta kézzel fellépő sértettel szemben az emberi élet kioltására is alkalmas zseb-kését úgy használta, hogy a sértettet hasba szúrva közvetlenül életveszélyes sérülést okozott.³⁷

Ha a Btk. új rendelkezését alkalmazzuk az esetre, akkor nem beszélhetünk túllépésről. A törvényi feltételek teljesülnek, a jogtalan támadás ugyanis személy ellen irányult, még hozzá az éjszakai órákban. Ily módon a vádlott számára teljes mértékben érdektelen lett volna az, hogy a támadó életét veszti, vagy akár csak közvetlenül veszélybe kerül az élete. Sőt, tulajdonképpen ennek vizsgálatára már sor sem került volna, hiszen ez a szükségesség kérdéskörébe tartozik, amely a szituációs jogos védelem eseteiben irreleváns.

2. 1998. október 7-én 22 óra körül a közös lakásukban a harmadrendű terhelt (a jogos védelmi szituáció szempontjából: a védekező) szóváltásba került nagyobbik lányával, a másodrendű terhelttel. A harmadrendű terhelt az ágyból felkelve átment a másik szobába, és a fotelban ülő másodrendű terheltet egy ízben nyakon ütötte. Ezt észlelte az ugyancsak ott tartózkodó elsőrendű terhelt, aki felszólította a férjét a cselekmény abbahagyására. A harmadrendű terhelt a mellkasánál, a ruhájánál fogva megragadta az elsőrendű terheltet, és erőteljes mozdulattal a másik szoba irányába húzta. A másodrendű terhelt az édesanyja segítségére sietett, és megszorította apja herezacskóját, amelyet csak addig tartott a kezében, míg a harmadrendű terhelt elengedte az elsőrendűt. Az elsőrendű terhelt ez után ugyancsak megfogta a férje herezacskóját, és azt egy erőteljes mozdulattal a padló irányába húzta. Ennek következtében a herezacskó egy darabjával együtt kitépte a harmadrendű terhelt jobb heréjét, aki ezáltal maradandó fogyatékoságot szenvedett, ez azonban nem szüntette meg a megtermékenyítő képességét. A bíróság megállapította, hogy az elsőrendű terhelt jogos védelmi helyzetben cselekedett ugyan, de az elhárítás szükséges mértékét túllépte, amikor a könnyű testi sérülés veszélyével fenyegető támadást a tényállásban leírt módon háritotta el. Abban sem tévedett, hogy az ijedelme, illetve a menthető indulata csupán korlátozta az elhárítás szükséges mértékének a felismerésében. Ennélfogva meg kell állapítani az elsőrendű terhelt bűnösségét a maradandó fogyatékoságot okozó súlyos testi sértés büntetében.³⁸

37 BH, 1990/8.

38 BH, 2002/42.

Ha alkalmazzuk az új rendelkezést, akkor az elsőrendű terhelt nem volna büntetendő, hiszen a törvényi rendelkezés kizárja a terhelt cselekményének jogellenességét. A feltételek teljesülnek, mivel éjjel, személy ellen irányuló jogtalan támadás elhárításáról van szó.

Azt a következtetést vonhatjuk le mindebből, hogy az új rendelkezések következtében a megtámadottak akkor is védelmet élveznek a támadóval szemben, ha annak cselekménye valamely kevésbé súlyos bűncselekményt valósít meg. A két magatartás közötti aránytalanságot küszöbölte ki a jogalkalmazás az elhárításhoz szükséges mérték esetenkénti értékelésével. A szituációs jogos védelem – ahogyan arra már korábban is utaltunk – ily módon mechanikussá teszi a jogalkalmazást, hiszen nem ad teret annak, hogy a bíróság az eset összes körülményének figyelembevételével megállapíthassa, a jogtalan támadás és a védekezés arányban állt-e egymással.

A vélelem személyek irányába ható változata azon a feltevésen alapul, miszerint a jogalkotó által meghatározott szituációk oly mértékben veszélyeztetik a társadalom tagjainak életét, illetve testi épségét, hogy ez szükségessé teszi az önvédelemhez való jog kiterjesztését. Mindez azonban teljes mértékben figyelmen kívül hagyja a korábbi bírói gyakorlat adta biztonságot, amelynek keretében a súlyos esetekben a bíróság rugalmasan értelmezte és tágította a jogos védelem biztosította büntethetlenséget. Azt láthatjuk tehát, hogy hiába a jogos védelem határainak kiszélesítése, a menthető felindulás követelményének szűkebb körű figyelembevétele, a jogalkotó úgy vélte, szükség van a szituációs jogos védelemre vonatkozó rendelkezések bevezetésére.

A jogalkalmazás és a jogalkotás koncepciója között azonban van egy szembetűnő különbség. Az, hogy a bíróság az egyes eseteket részletesen elemezve, mindig a jogos védelmi helyzet egészét vette figyelembe a megtámadott személy szemszögéből, és kizárólagosan a szükségesség és az arányosság alapján hozta meg döntését. A jogalkotó azonban néhány általa meghatározott esetet kiemelve törölte a szükségesség követelményét a személy elleni támadások köréből.

A másik két rendelkezés a jogtalan behatolás esetkörével foglalkozik. A jogtalan támadás fogalma nem feleltethető meg egészében a jogtalan behatolás definíciójának, utóbbi esetben ugyanis nem szükségszerű, hogy bármilyen személy vagy vagyon elleni bűncselekmény elkövetésére sor kerül, sőt még csak a személy testi épségének vagy életének közvetlen fenyegetettsége sem feltétlenül áll fenn. A jogalkotó a jogtalan behatolás esetével tehát tulajdonképpen a magánlaksértési cselekmények élet elleni védekező magatartással történő elhárítását tette lehetővé.

E cselekményekkel kapcsolatosan kulcsfontosságú néhány fogalom meghatározása. A behatolás fogalmilag lényegében a bemenettel egyezik meg, amely szerint bemenetelen a lakásba való bejutást kell érteni.³⁹ Lakás – az ítélkezési gyakorlat által kialakítottak szerint – minden olyan zárt hely, amely rendeltetésszerűen emberek tartózkodási helyéül és rendszeres éjszakai szállásául szolgál. A bekerített hely pedig olyan összefüggő, körülhatárolt terület, ahová csak a bemenetelre szolgáló eszközök használatával lehet szabályszerűen bejutni, illetve a bejutás fizikai erőkifejtéssel csak azon az akadályon keresztül lehetséges, amelyet a hely védekezői emeltek. Mindezekből kiindulva a Btk. olyan esetköröket von a szabályozása alá, amelyek során e helyekre valamely meghatározott objektív körülmény egyidejű megvalósulásával kerül sor a bejutásra. Ha e feltételek (éjjel, fegyveresen, felfegyverkezve, csoportosan) egyike fennáll, a magánlaksértési jellegű cselekmény élet elleni támadásként értékelendő a törvényi vélelem értelmében.

Így azonosan minősül a következő két fiktív eset. Az egyik szerint *A* haragosa és egyben hitelezője, *B*, megtöltött lőfegyverével, azt kezében tartva átmászik *A* házának betonkerítésén azzal a szándékkal, hogy ráijesszen, és ezzel sarkallja a tartozása megfizetésére. A másik esetben *X*, aki italozó életmódot folytat, éjjel társasházi lakásába kíván hazatérni, de véletlenül a szomszédban egyedül élő, az ajtót nyitva felejtő *Y* lakásába megy be.

A két eset metszéspontját az az új szabály adja, miszerint a jogtalanul megtámadottat megilleti a védekezés, méghozzá akár az élet elvételének joga is. Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk az eseteket, akkor láthatjuk, hogy míg az elsőt valóban tartani lehet attól, hogy a megtámadott életét közvetlenül fenyegeti a támadás – erre következtethetünk ugyanis a körülményekből –, addig a második esetben csak tévedésről, a körülmények véletlen összejátszásáról van szó, ennek ellenére ugyanúgy lehetséges a védekezés közben az élet elvétele.

A szükségesség feltételének hiánya a jogtalan behatolás esetében is vitás kérdésekhez vezet, hiszen egyszere objektívizál valóban veszélyes eseteket és ártalmatlan „baleseteket”, amelyek elhárítása egyáltalán nem áll arányban az általános szabály szerint megadott védekezési lehetőséggel. A feltételek szigorú meghatározottsága azt vonja maga után, hogy a jogtalan behatolás esetén irreleváns a behatoló szándéka, ami azért aggályos, mert a Btk. ugyanazt a joghatást rendeli az összes esethez.

³⁹ Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II. – Különös Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 242. o.

A törvény tehát nem differenciál oly mértékben, ahogy az a bírói gyakorlatban megvalósult korábban. Hiába emeli be tehát a jogalkotó a jogalkalmazás során kikristályosodott elveket, ha azok közül néhányat „elfelejt”, mint például a jogos védelmi helyzetek megítélésével összefüggésben a jogtalan támadás mint cselekménysor tárgyi és alanyi tényezői összességének vizsgálatát. A jogtalan behatolás ily módon vitás esetek sokaságát termelheti ki.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk, hogy míg a korábbi bírói gyakorlat által kimunkált diszciplína szerint a jogos védelemre vonatkozó rendelkezések értelmezésénél és alkalmazásánál, valamint a jogos védelmi helyzet megítélésénél az adott ügy történéseinek egész folyamatát, összességét figyelembe véve, a cselekménysor összefüggő vizsgálata alapján kell állást foglalni akként, hogy az adott tényeket a megtámadott szempontjából kell szem előtt tartani, minthogy a kockázatot mindenkor a jogtalanul támadónak kell viselnie⁴⁰, a szituációs jogos védelem jogintézményének bevezetése ezen oly módon változtatott, hogy pusztán néhány kiemelt körülmény vizsgálata lehetővé teszi a döntés meghozatalát. *„Ez az új szabályozás tehát a körülmények olyan objektivizálását jelenti, amely nélkülözi az adott cselekménysor valamennyi részletére kiterjedő reális értékelés lehetőségét.”*⁴¹

Az objektív ténybeli elemek alkalmazása azonban korántsem tekinthető kielégítőnek, hiszen a jogalkotó nem láthatja előre azt, hogy valóban indokolt-e élet elleninek tekinteni minden egyes szituációt. A jogos védelem e formája tehát annyiban mindenféleképpen vitatható, hogy bár valóban szabályozási körébe von veszélyes, élet elleni cselekménynek tekinthető magatartásokat – gondoljunk például a lakáshoz tartozó bekerített helyre baljós szándékkal fegyveresen behatoló személyre –, de kiterjed olyan élethelyzetekre is, amelyek nagyon messze állnak az életellenességtől – emlékezzünk csak a könnyű testi sértéssel járó támadás eseteire! – amellet, hogy kizárja a mérlegelésre képes tényezőt a jogalkalmazásban. Így a bíró jogalkalmazóból csupán a *jog „végrehajtójává”* válik.

Az európai államok büntetőtörvényeiben hasonló példával nem találkozhatunk.⁴² A francia büntető törvénykönyv vélelmezi ugyan, hogy *„jogos védelemben cselekszik az is, aki a cselekményt éjjel, lakott helyiségbe be-*

40 BH, 2002/212.

41 Zsálek Henriett: A jogos védelem jelenleg hatályos és a 2013. év július hó 1. napján hatályba lépő új törvényi szabályozásának összehasonlító elemzése. Themis, 2013. június, 413. o.
http://epa.oszk.hu/02300/02363/00019/pdf/EPA02363_THEMIS_2013_jun_403-422.pdf

42 Tóth Mihály: Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. Büntetőjogi Szemle, 2012/1., 29. o.

*töréssel, erőszakkal vagy megtévesztéssel történő behatolás elhárítása érdekében, rablás vagy kifosztás elkövetőjével szembeni védekezés során fejti ki*⁴³. E vélelem azonban csak a jogos védelemben cselekvés *lehetőségét* terjeszti ki ezekre az esetekre. A különbség tehát alapvetően az, hogy a francia szabályozásnál a jogtalan támadás mellett be kell tartani az elhárításhoz szükséges mértéket, valamint tekintettel kell lenni az arányosság követelményére is.

A svéd btk. is konkretizál bizonyos esetköröket, amelyek megvalósulása-kor a megtámadott jogos védelemben cselekedhet. A Btk. szabályozásához hasonlóan például *„olyan személlyel szemben, aki jogellenesen behatol, vagy behatolni kísérel másnak a lakásába, házába, műhelyébe, vagy hajójába, az-zal szemben védekezési cselekmény tanúsításának van helye*”⁴⁴. Viszont az előző példával megegyezően itt is számottevő jelentőséggel bír a támadás elhárításához szükséges mérték.

A szituációs jogos védelem jelenlegi magyar szabályozása tehát egyedül-áll a kontinentális jogrendszerekéhez képest.

Szükségesség–arányosság a Btk. 22. § (2) bekezdésének tükrében

A Btk. 22. § (1) bekezdése szerint nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához *szüksé- ges*. Bár a törvény mellőzi az arányosság követelményét, az indokolás utal rá: *„az elhárító cselekmény vonatkozásában a magyar büntetőjog két követel- mény vizsgálatát teszi kötelezővé, ez a szükségesség és az arányosság köve- telménye”*. Az indokolás az arányosságot a szükséges mértékkel azonosítja, e követelmények tartalmának meghatározását pedig továbbra is az ítélkezés feladatává teszi.

A szükségesség és az arányosság vizsgálata azonban fel sem vetődik a Btk. 22. § (2) bekezdése esetén. A törvény ugyanis vélelmet állít fel arra néz- ve, hogy az ott meghatározott esetekben a támadó cselekmény élet ellen irá- nyul. Ilyen esetben tehát a védekezőnek egyáltalán nem kell vizsgálnia, hogy

⁴³ Ujvári Ákos: A jogos védelem elvi és gyakorlati kérdései néhány európai Büntető Törvénykönyv sza- bályozásának tükrében. Jogelméleti Szemle, 2005/2.

http://jesz.ajk.elte.hu/ujvari22.html#_ftn3

⁴⁴ Uo.

az elhárítás szükséges mértékét túllépi-e, továbbá az arányosság követelményére tekintet nélkül bármilyen cselekménnyel védekezhet.

Az indokolás a következőket tartalmazza ezzel kapcsolatban: „*a Javaslat a súlyos, erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés biztosítására a jogos védelmi helyzetet kiszélesíti, és törvényi vélelmet állít fel arra, miszerint vannak esetek, amikor a jogtalan támadás oly módon történik, hogy a megtámadott joggal feltételezheti, hogy a támadás az élete ellen irányult, és ilyenkor már a jogtalan támadás körülményei megteremtik a lehetőséget a védekezés szükséges mértékének a túllépésére*”.

Valójában azonban a törvény nem a szükséges mérték túllépésére ad lehetőséget, hiszen nincs választás akkor, ha a törvény általános vélelmet alapít objektív körülményekre. A törvény szövege szerint egyáltalán nincs lehetőség ezen objektív körülményeken túl egyéb szempontok figyelembevételére, ahogyan arra *Tóth Mihály* is rámutat.⁴⁵

Ez a megoldás a bíróságok mozgásterét a törvényben meghatározott feltételek vizsgálatára redukálja. Ennek fényében értelmét veszti a korábbiakban bemutatott jogirodalmi vita arra vonatkozóan, hogy milyen szükséges és arányos cselekménnyel hárítható el a javak elleni támadás abban az esetben, ha azt például a lakásba bemenne, éjjel követik el. Ilyen esetben a védekező személynek még az általános élettapasztalat szerint sem kell mérlegelnie, hogy a támadás valóban az élete, testi épsége vagy a nemi szabadsága ellen irányul-e, azt minden körülmények között elháríthatja a támadó életének kioltásával.

Az ítélkezési gyakorlat hosszú évtizedeken keresztül formálódott, aminek következtében kialakultak azok az irányvonalak, amelyek alapján a bíróságok vizsgálták a jogos védelem feltételeinek – köztük a szükségességnek és az arányosságnak – a fennállását. Az egyik legfontosabb ilyen elv, hogy az élet, illetve nemi erkölcs elleni támadás minden esetben elhárítható az élet elvételével járó védekező magatartással. Annak megítélése, hogy az egyes esetekben a támadás milyen jogi tárgyat sértett vagy veszélyeztetett, a bíróságok kompetenciájába tartozott, ami helyes megoldásnak tűnik figyelembe véve azt a nyilvánvaló tény, hogy minden eset egyedi.

A törvényi vélelem felállításával a jogalkotó éppen attól a lehetőségtől fosztotta meg a bíróságokat, hogy ezeket az egyedi körülményeket mérlegeljék, ami várhatóan nehéz helyzetbe hozza majd az igazságszolgáltatás résztvevőit akkor, amikor az eset egyéb mozzanataiból egyértelműen kitűnik, hogy a támadó szándéka a korábbi irányvonalak szerint nem indokolta volna az éle-

⁴⁵ Tóth Mihály: i. m. 29. o.

tenek a kioltását. Az új szabályozás tehát megteremti a diszfunkcionális következmények lehetőségét olyan esetekben, amelyekben a bíróságok korábban is elismerték a védekezés végső határait – ha ennek egyéb feltételei fennálltak.⁴⁶

Tóth Mihály a következőképpen írt erről: „*nem a Btk. módosításával, kiégésztésével, nem általános vélelmek és tipikusnak vélt egyedi körülmények törvényi megfogalmazásával, hanem csakis minden egyes ügyben felelősségteljes és alapos jogalkalmazói munkával, gondos mérlegeléssel lehet a jogos védelem mindig bonyolult kérdésében állást foglalni*”⁴⁷.

A túllépés

Hogyha a védekező személy túllépi az elhárítás szükséges mértékét, akkor a magatartása nem értékelhető a jogos védelem keretein belül. Ugyanez vonatkozik az időbeli túllépésre is. Jogos védelemnek – ahogyan arról korábban már szó esett – fennálló vagy közvetlenül fenyegető támadás esetén van helye. Ha ez a támadás még vagy már nem áll fenn, akkor a védekező időben túllépte a jogos védelmi szituációt.

Az excessus és a szükségesség–arányosság kérdésköre egymással szorosan összefügg, hiszen az elhárítás akkor szükséges, ha a támadás fennáll vagy közvetlenül fenyeget, az elhárító magatartás arányossága pedig az esetleges mértékbeli túllépés szempontjából vizsgálандó.

Az új Btk. által felállított szituációs jogos védelem esetén azonban – tekintettel arra, hogy a szükségesség és az arányosság nem mérlegelhető – a túllépést sem kell vizsgálnia a bíróságnak. Ez azt jelenti, hogy a védekező személy akár időben, akár mértékét tekintve túlléphet a támadáson. Jogos védelem címén fel kell tehát menteni az olyan „védekezőt”, aki a támadás megszűnése után akár több órán keresztül az általa fogságba ejtett kenyértolvajt kínozza, majd megöli. Onnan kezdve ugyanis, hogy a „támadó” éjjel a lakásába bement, gyakorlatilag bármit megtehet vele, tekintet nélkül a szükségesség és az arányosság, továbbá a túllépés szabályaira.

Az új szabályozásnak az előbbieken részletezett következményei felett nem könnyű szemet hunyni. Olyan visszas ítéletek szülehetnek, amelyek az emberi jóérzést és igazságérzetet rendkívül mélyen érintik. Néhány éve a Legfelsőbb Bíróság maga szögezte le egy nagyon elleni támadás elleni védekezés kapcsán:

⁴⁶ Uo. 28. o.

⁴⁷ Uo. 30. o.

„kétségtelen, hogy az egyre inkább elszaporodó vagyon elleni bűncselekmények és a velük szemben való fellépés gyakori eredménytelensége a közvélemény felháborodását váltják ki. Mindez azonban a tulajdon fokozott védelme ellenére sem eredményezheti, hogy a vagyoni jogaikban sértettek valamiféle önbíráskodásra vetemedjenek. A konkrét esetben nemcsak a jogos védelem megengedett határának túllépéséről van szó, hanem egy teljesen indokolatlan brutális kínzásról, amelyet minden egészséges társadalom messzemenően elutasít és elítél.”⁴⁸

Figyelembe véve, hogy a szükségesség–arányosság kérdése, valamint a túllépés várhatóan éppen a vagyon elleni támadások esetén hozza majd nehéz helyzetbe az ítélkezőket, az előbbi gondolatok nagyon is időszerűek, jelen szabályozás mellett azonban – mondhatni – mégsem aktuálisak. Az előbbi esetben ugyanis egy mai bíróságnak a kínzókat fel kellene mentenie minden egyéb körülmény vizsgálata nélkül.

Az életellenesség vélelmezhetősége

„A bíróságok néha kénytelenek elfogadni bizonyos megfelelően kialakított jogi vélelmeket és mesterséges jogi tényeket a valóságos és megállapítható tények helyett.”⁴⁹

A következőkben arra a kérdésre keressük a választ, hogy jogállami keretek között mennyiben van helye törvényi vélelem keretében meghatározni olyan eseteket, amelyekben az életellenesség ex lege bizonyítottnak tekintendő. A kérdéskör elemzését a vélelem mint jogtechnikai eszköz alapvető tulajdonságainak bemutatásával kezdjük, majd elhelyezzük a situációs jogos védelemre vonatkozó vélelmet az alkotmányos büntetőjog rendszerében.

Jogelméleti megközelítés szerint a vélelem *„egy önkényes beavatkozás egy induktív típusú okfejtésbe, hiszen mintegy létjogosultság nélkül kapcsolja az értelem bizonyos fokát adott tényekhez. A vélelem megkönnyítve a bizonyítás folyamatát tudatosan biztosít elégtelen bizonyítéknak olyan értéket, amellyel csak elegendő bizonyíték rendelkezhetne.”⁵⁰* A definíció szerint tehát a vélelem meghatározott irányba tereli a bírói döntést, amely egyébként a té-

⁴⁸ Legfelsőbb Bíróság Bf. IV. 549/1991. In: Tóth Mihály; i. m. 30. o.

⁴⁹ Paul Vinogradoff: Common-Sense in Law. Williams and Norgate, London, 1914, p. 94.

<http://ia600309.us.archive.org/19/items/commonsenseinlaw00vino/commonsenseinlaw00vino.pdf>

⁵⁰ Schmidt Szilárd: Vélelmek és fikciók a magyar polgári jogban és büntetőjogban. Jogiforum.hu, 2011. június 29., 3. o. [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/schmidt_szilard_velelmek_es_fikciok_a_magyar_polgari_es_buntetojogban\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/schmidt_szilard_velelmek_es_fikciok_a_magyar_polgari_es_buntetojogban[jogi_forum].pdf)

nyek összességének értékelése után születik meg. A vélelem pontosan ezt a minden részletre kiterjedő vizsgálatot egyszerűsíti le azért, hogy egy nehezen bizonyítható tény vagy a következtetések bizonytalansága kiküszöbölésére sor kerüljön.

A másik oldalról viszont ez azt jelenti, hogy elégtelen bizonyítékoknak tulajdonítunk olyan (jog)hatást, mintha azok a valóságban ténylegesen bizonyítékként jelentkeztek volna. Ezenkívül levonhatjuk azt a következtetést is, hogy a vélelmek – immanens karakterisztikájuknál fogva – csak korlátozottan vagy egyáltalán nincsenek tekintettel arra, hogy esetlegesen más tények a vélelemmel szemben hatnak. A megdönthető vélelemmel szemben van helye ellenbizonyításnak, a törvény erejénél fogva megdönthetetlennek nyilvánított vélelmek kontextusában azonban erről nem beszélhetünk. A szituációs jogos védelemre vonatkozó Btk.-rendelkezés a megdönthetetlen vélelmek sorába tartozik, amelynek eredményeként objektív feltételek alapján irányítja egyelőre meghatározott útra a bírói döntéseket.

A vélelmet felállító jogszabálynak – csakúgy, mint a jogi normák mind-egyikének – igazodnia kell a jogrendszer egészébe. Vagyis nem állhatnak fenn megismerhető jogi tények csupasz tényekként – anélkül, hogy megelőzően a jog saját fogalmi rendszerébe átalakítanak és ezzel a jogi közeghez egyenmősítenék őket.⁵¹ A vélelmek koordinálják a bírói döntést a bizonytalan esetekben, azonban ez sohasem vezethet törvénytelen vagy alkotmányellenes döntésekhez. Ezért szükséges minden esetben a vélelmeket a jogrendszer koherenciája szerint kialakítani és alkalmazni.

„A jogalkotó az élet kioltására irányuló támadás törvényi vélelmével a védett jogtárgyak egyenértékűségét hozta be, és a bírói gyakorlat által kimunkált azt az elvet emelte törvényi rangra, mely szerint az élet ellen irányuló támadás elhárításakor a védekezés – eredményre tekintet nélkül – korlátlan.”⁵²

A Kúria megállapítását egybevetve a vélelmekre vonatkozó általános megállapításainkkal egyértelmű egyezőséget fedezhetünk fel, hiszen a Kúria az életellenesség bizonyítékként való elfogadását követeli meg a bírósági jogalkalmazás folyamatában. Ezt erősíti az a tény is, hogy a Kúria jogegységi döntései kötik az igazságszolgáltatás munkáját. A vélelem tehát alapfogalmi szempontból valóban azt a célt szolgálja, hogy az egyes eseteket egyszerűsítse, meggyorsítsa a döntéshozatalt a bizonyítás terjedelmének csökkentésével. Eddig a pontig nem is lehet elvetni a vélelem jogszerűségét.

⁵¹ Varga Csaba: A jog mint folyamat. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 242. o.
⁵² 4/2013. BJE határozat

A vélelmeket azonban a jogi normákhoz hasonlóan a jog közegébe kell integrálni. Esetünkben az irányadó jogi közeg a büntetőjog mellett az alkotmányjog, amely megalapozza és egyben meghatározza a jogállami büntetőjog szabályozási területeinek végpontjait. Az alkotmányossági követelményeknek való megfelelés tehát nélkülözhetetlen egy olyan vélelem kontextusában, amely az élet elvételének lehetőségét hordozza magában.

A Kúria szerint a szabály megalkotását a következő okokra lehet visszavezetni, ezek magyarázzák annak megdönthetetlen vélelemként való megalkotását. „A Btk. 22. § (2) bekezdésében említett elkövetési idő alatti vagy elkövetési módok megvalósításával kifejtett jogtalan személy elleni támadást – arra való tekintet nélkül, hogy az ténylegesen milyen sérelem okozására irányult – úgy kell tekinteni, hogy az a megtámadott élete ellen is irányult, tehát a védekező a jogtalan támadó életét védelmi cselekményével kiolthatja. A jogalkotó a jogellenes cselekmények sértettjeinek helyzetét figyelembe véve értékelte azt, hogy a jogtalanul megtámadottak a támadóhoz képest többszörös hátrányban vannak, mert a támadó dönti el a támadás célját, helyét, idejét, módját. A védekezőt mindez felkészületlenül éri, és ezért az esetek többségében kiszolgáltatott helyzetben van. Ellenszegülésének sikere is kétséges, sőt olykor kimenetele csupán a véletlen, szerencsén múlik. Különösen igaz ez azokban az esetekben, amikor a jogtalan támadás éjjel, felfegyverkezve, fegyveresen vagy létszámfölényben levő támadók által történik. A személy elleni jogsértő magatartásokkal szemben a védekezés korlátlanága is ebből a megfontolásból lett törvény által elismervé, olyan elkövetési mód vagy napszak mellett, ahol a jogtalan támadás elhárítása, az annak érdekében kifejtendő aktív ellenszegülés eleve esélytelenebb, kockázatosabb.”⁵³

Mindezek alapján lényegében úgy absztrahálhatjuk az elemzett rendelkezést mint az önvédelemhez való jog legmagasabb szintű megnyilvánulásának esetét. A jogos védelem e szabálya bizonyos szempontból kifejezésre juttatja az állam objektív életvédelmi kötelezettségét, hiszen a társadalom tagjai büntetlenséget élveznek bizonyos objektív feltételek fennállása esetén, amikor az állam nem képes megfelelő szintű biztonságot teremteni állampolgárainak. Ezen a ponton át is lépünk arra a tereyra, ahol a szituációs jogos védelem védelme a jogrendszerbe tagozódik (vagy legalábbis tagozódnia kellene).

Ha a vélelmet alkotmányossági szempontú vizsgálatnak vetjük alá, rálehetünk néhány alapvető jogi problémára. A jogos védelemhez való jog az alaptörvény által is nevesített alapjog, legalábbis a vonatkozó cikk elhelyezé-

⁵³ 4/2013. BJE határozat I/2.

séből, megfogalmazásából, az alaptörvény rendszerébe tagozódásából erre következtethetünk. Ha elfogadjuk mindezt, akkor az önvédelem jogának meg kell felelnie annak az alapvető követelménynek, amelyet az alaptörvény állapít meg. E szerint alapvető jog – esetünkben az élethez való jog – más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.⁵⁴

Számunkra ez az eddigiekkel összevetve a következő fajsúlyos kérdéseket veti fel. Lehet-e az értékek egyenértékűségére hivatkozással vélelmezni egy jogtalan magatartás életellenességét, és ezzel objektív körülmények alapján a jogalkotó megengedheti-e az élet elvételét, holott erre magának sincsen felhatalmazása? Kiterjedhet-e arra az állam életvédelmi kötelezettsége, hogy az általa meghatározott élethelyzetekben korlátozza más személyek élethez való jogát, lényegében bizonyos szituációkban dönthet/differenciálhat-e a jogalkotó élet és élet között?

Néhány problematikus kérdés

A szituációs jogos védelem jogintézménye tehát kényes kérdéseket vet fel, amelyeket nem könnyű megválaszolni, s különösen kialakult ítélkezési gyakorlat híján nehéz megjósolni, hogyan fog funkcionálni az új jogintézmény. Ily módon egyelőre nem állíthatjuk be a jogos védelem e formáira vonatkozó szabályt sem feketén, sem fehéren. Mindenesetre kutatásaink alapján e fejezetben szerény kísérletet teszünk arra, hogy levonjunk néhány következtetést. Ennek keretében megvizsgáljuk a szabály alkotmányossági aspektusait, azt, hogy mit idéz elő a tárgyalt védelem megdönthetetlensége, hogyan viszonyul a szituációs jogos védelem a jogos védelem egyéb rendelkezéseéhez, s milyen társadalmi következményei lehetnek e jogintézménynek.

Az alkotmányosság kérdése

A Kúria által a szituációs jogos védelemmel összefüggésben kimondott értékek egyenértékűségének gondolata kapcsán két kérdés fogalmazódott meg bennünk, amelyek e jogi norma alkotmányosságával is szoros összefüggést mutatnak. Az egyik az önvédelemhez való alapjog irányából, a másik az ál-

⁵⁴ Alaptörvény I. cikk 3. bekezdés

lam életvédelmi kötelezettségének talapzatáról indul ki. A következőkben e két problémakört elemezzük.

1. Az alkotmányjog meghatározza az alapjogok rendszerét, és megadja azok egymáshoz való viszonyát, amit az alaptörvény is az egyes alapvető jogok előtt tárgyal. Ezek szerint alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.⁵⁵

Az önvédelemhez való jog alaptörvényi szinten való megfogalmazása maga után vonja annak alapjogi jellegét. Ha ily módon aposztrofáljuk, akkor meg kell felelnie az imént említett szabálynak, amely az alapvető jogok egymáshoz „simulását” szolgálja.

Elemezve a Btk. tárgyalt normáját, elmondhatjuk, hogy az önvédelemhez való jog direkt összeütközésbe került az élethez való joggal. Ugyanis a jogos védelem ezen objektív formája valójában lehetőséget, kvázi jogot ad egy másik ember életének elvételére. A kérdés tehát, hogy az önvédelemhez való jog korlátozhatja-e az élethez való jogot.

A válasz triviálisnak mutatkozik, ugyanis az élethez való jog az Alkotmánybíróság értelmezésében olyan érték, amelyet egyetlen más alapjog sem korlátozhat, tehát korlátozhatatlan alapjognak minősül. A magyarázat abban rejlik, hogy az alapjogok korlátozása egészen addig lehetséges, amíg azok lényeges tartalma nem sérül. Az élethez való jog esetén a lényeges tartalom maga az emberi lét ténye, így az ehhez való jog korlátozása minden körülmények között annak lényeges tartalmát csorbítaná. Ez magyarázza azt, hogy miért nincs joga az államnak az élet elvételére, vagyis miért nem alkalmazhat halálbüntetést.

Témánkra vonatkoztatva mindezt, azt mondhatjuk, hogy az önvédelemhez való jog korlátozza az élethez való jogot, ez azonban jogi értelemben elképzelhetetlen hazánkban. A konkrét szabály ennek okán akár alaptörvény-ellenes is lehetne. Ha hozzátesszük, hogy a büntetőjog csak alkotmányos alapokon képzelhető el egy civilizált társadalomban, akkor ezt egészen súlyos következménynek kell tekintenünk. A kérdés ennél azonban jóval árnyaltabb, s ez máris átvezet bennünket egy másik értelmezési területre.

2. Az államnak az alapjogok érvényesülése érdekében objektív intézményvédelmi kötelezettsége van, amelyet az élethez való joggal összefüggésben életvédelmi kötelezettségnek nevezünk. E diszciplínát deklarálja a

⁵⁵ Uo.

Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya is, amikor kimondja, hogy az élethez való jogot a törvénynek védelmeznie kell.⁵⁶ Ahogy láthatjuk tehát, az élethez való jognak nem csupán alapjogként kell érvényesülnie, az állam köteles elősegíteni annak érvényesülését.

Ha felidézünk a jogos védelem jogintézményének háttérében meghúzódó büntetőpolitikai indokot, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a situációs jogos védelemre vonatkozó rendelkezések keretében is az állam ezen életvédelmi tevékenysége érhető tetten, hiszen a jogalkotó meghatározza azokat az eseteket, amelyekben az állam nem képes megvédeni állampolgárait, ezért eszközt ad a kezükbe annak érdekében, hogy életüket és vagyonukat a jogtalan támadókkal szemben megóvhassák. Az életellenesség vélelmzése a védekező „javára” bizonyosan büntetlenséget garatál.

Korábban ez nem volt ennyire egyértelmű, hiszen a bíróság a jogos védelmi helyzetek esetén a szubjektív és objektív körülmények összességének figyelembevételével döntött, tehát bekövetkezhetett olyan eset, amikor egy valóban közvetlenül veszélyeztetett helyzetről volt szó, a védekező cselekmény azonban mégis materiálisan jogellenesnek minősült. A bírói mérlegelés szabadságának kizárása és a jogtalan támadások bizonyos fajtáinak életellenessé nyilvánítása azt a célt szolgálja – és eredményt hordozza –, hogy a társadalom tagjai büntetlenül megvédhetik magukat a támadóval szemben.

A kérdés e tekintetben az, hogy az életvédelmi kötelezettség teljesítése során a jogalkotó választhat-e élet és élet között. Ha a jogos védelmi helyzet perspektívájába helyezük e kérdést, azt állapíthatjuk meg, hogy eddig is fennállt ez a választás, hiszen az életet közvetlenül fenyegető magatartás elhárításhoz szükséges mértékű védekezés volt az emberölés. Az elemzett rendelkezés összefüggésében egyértelmű, hogy a jogalkotó azokat az eseteket kívánta összegyűjteni, amelyekben az élet közvetlen fenyegetettsége egyébként is benne rejlik. Ily módon pedig azt mondhatjuk, hogy a norma az alkotmányosság talapzatán áll.

Az alkotmányosság kérdésének eldöntésére e dolgozat keretein belül nem teszünk kísérletet, néhány kritikai észrevételt azonban e tekintetben megfogalmazunk. Mindenekelőtt nehéz elképzelni, hogy egy abolicionista jogrendszerben bármilyen jogi norma lehetővé tegye az élet elvételének jogát. Erre sem az államnak, sem a jogalkotó által felhatalmazottan az egyes jogalanyoknak nem lehet joguk. Az állam egyszerűen nem választhat élet és élet között objektív kritériumok szerint, még a jogos védelmi helyzet fennállása esetén sem.

⁵⁶ Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 6. cikk (1) bekezdés

Éppen ezt a választást küszöböli ki a szükségesség követelménye az alap esetben. Ez ugyanis megteremti annak a lehetőségét, hogy kritikus helyzetekben valamely személy büntetlenül vegye el a támadó életét, azonban ez csak annyiban lehetséges, amennyiben a védekezés szükségszerűen következik a jogtalan támadásból. A jogalkalmazásban mindez annyit tesz, hogy az eset összes körülményét vizsgálni kell ahhoz, hogy a megtámadott cselekményének jogellenessége kizárható legyen.

A situációs jogos védelem ezzel szemben korántsem adja meg ezt a biztonságot, hiszen a történések szubjektív oldala teljes mértékben irreleváns. Így találkozhatunk olyan problémás esetekkel, amelyeket a korábbiakban már bemutattunk (ittas személy véletlen behatolása a szomszéd lakásba stb.). Ily módon hiába van szó egyértelmű, kiszámítható jogi normáról, tartalmát tekintve ez olyan értékekkel ütközik, amelyek védelmét garantálni kell ugyan, de ez nem jelentheti mások élethez való jogának sérelmét. A jogalkotó nem rendelkezhet objektív módon az emberi életről, vagyis nem válhat korlátlanul egy jogintézmény hatóköre annak érdekében, hogy egy nyomós közérdek (az önvédelem megengedettsége ott, ahol az állam képtelen fellépni) érvényesüljön. E szabály jelen formájában túlterjeszkedni látszik az alkotmányos kereteken, mert nem foglalja magában azt a garanciát, hogy az eset összes körülménye felderíthető és értékelhető legyen, s ily módon érvényesülhessenek a támadó vagy a behatoló alapvető jogai.

Érthető és elfogadható érv, hogy ne a támadót védjük a megtámadottal szemben, ez azonban nem vezethet oda, hogy a támadó a jogtalan támadásával egyidejűleg elveszítse valamennyi alapjogát, s főként az élethez való jogot, amely az Alkotmánybíróság értelmezése szerint is a legkiemelkedőbb és korlátozhatatlan érték. Ráadásul az irányadó bírói gyakorlat is amellett áll, hogy a jogtalan támadás következményeit a támadónak kell viselnie, de csak annyiban, amennyiben a védekezés a szükséges és arányos mértéket nem haladja meg. Néhány objektív körülmény nem lehet alkalmas arra, hogy konkrétan lefedjen valamennyi elképzelhető történeti tényállást.

A szabály alkotmányossága felől vannak tehát kétségek, főként annak alapjogi vonatkozásait illetően, de ugyanez észlelhető az alkalmazott szabályozási módszer tekintetében is. A situációs jogos védelem háttérében álló közérdek, az emberi életek védelme megkövetelheti a jogos védelem határainak ily mértékű kiterjesztését, de nem veszíthetjük el mindeközben azokat a jogállami elveket, amelyek elhatárolják az egyének jogait. Az alapjogaink addig terjednek, ameddig nem sértik más személyek alapjogait. Az élet érték, amely ha közvetlenül veszélybe kerül, megérdemli akár az önvédelem leg-

magasabb fokát, de nem jelentheti a támadó élethez való jogának *aránytalan* sérelmét.

A rendelkezés mindennek ellenére hatályos, ezért a jogalkalmazásra vár, hogy hogyan ülteti át a gyakorlatba a Btk. e normáját. Annyi bizonyosnak látszik, hogy találkozhatunk majd néhány alkotmányjogi panasszal, amelyeket a vonatkozó szabályra hivatkozással terjesztenek elő, s az e körben születő alkotmánybíróági döntések főként az önvédelemhez való jog és az élethez való jog egymáshoz való kapcsolatát fogják boncolgatni.

A jogalkotó védelmező szándéka sajnálatosan átlépett néhány lépcsőfokot, a kitérés kötelezettség eltörlésével és a megelőző jogos védelem szabályának megerősítésével egyidejűleg lehetővé tette ugyanis más személy életének elvételét. Pedig az ítélkezési gyakorlat megfelelően jelölte ki azokat az irányvonalakat, amelyek alapján a jelenleg a szituációs jogos védelem keretében meghatározott esetek egyébként is elvesztették materiális jogellenességüket, vagyis büntetlenséget biztosítottak a védekező számára. Ami azonban még fontosabb, a jogalkalmazásnak a jogos védelem összefüggésében alkalmazott kiterjesztő értelmezése nem vetett fel alkotmányos problémákat.

A megelőző jogos védelem és az életellenesség vétele

A szituációs jogos védelemre és a megelőző jogos védelemre vonatkozó szabályok között érdekes kapcsolat áll fenn. A megelőző jogos védelem szabálya lényegében a védelmi eszközök alkalmazásának kereteit határozza meg. A törvény szövege szerint ugyanis nem büntetendő annak a cselekménye, aki a saját, illetve a mások személye vagy javai elleni jogtalan támadás megelőzése céljából telepített, *az élet kioltására nem alkalmas* védelmi eszközzel a jogtalan támadónak sérelmet okoz, feltéve, hogy a védekező mindent megtett, ami az adott helyzetben elvárható annak érdekében, hogy az általa telepített védelmi eszköz ne okozzon sérelmet. A feltételek tehát egyértelműek: 1. megelőzési célból; 2. élet kioltására alkalmatlan eszközzel; 3. általában elvárható gondosságot kell tanúsítani a sérelem elkerülése/minimalizálása érdekében. A szituációs jogos védelemre vonatkozó törvényi védelem szerint pedig az élet kioltásának lehetősége fennforog mindazokban az esetekben, amikor a konjunktív törvényi feltételek valamely kombinációja megvalósul.

A két rendelkezést összevetve felvetődik a kérdés, hogy a szituációs jogos védelem feltételeinek fennállásakor alkalmazható-e olyan védelmi berendezés, amely az élet kioltására *alkalmas*. A megelőző jogos védelem keretében erre nincs lehetőség, a szituációs jogos védelemmel összefüggésben azonban

nem találunk olyan rendelkezést, amely a védelmi intézkedés alkalmazását kizárná.

Egy konkrét esetet vázolva máris érthetőbb lesz a felvetett probléma. *A* éjjel jogtalanul behatol *B* házába, aki előzőleg mozgásérzékelővel ellátott automata elsütőszerkezetet szerelt az előszobába. *A* a kilőtt lövedék következtében meghal.

Ha megvizsgáljuk ezt a szituációt, azt mondhatjuk, hogy a védelmi berendezésekre vonatkozó szabályok értelmében a védelmi intézkedés alkalmazója nem tett eleget a törvényi követelményeknek, ezért a védekezés mértékének túllépése okán felelősséggel tartozik a támadónak okozott aránytalan sérelem miatt.

Mivel azonban a szituációs jogos védelem eseteiben a védekezés körében az eszközhasználat nem kizárt (ami egyébként is logikátlan megoldás volna), a védekező alkalmazhat olyan berendezést, amely alkalmas az élet elvételére. Ezt figyelembe véve azonban a megtámadott elhárító magatartása helyénvaló, hiszen éjjel a lakásába belépő személlyel szemben védekezett, mégghozzá jogszerűen, így büntetlenséget élvez.

Ahogy látszik, egy esetet két irányból megragadva eltérő megoldásra jutunk. Hogyan oldható fel ez az ellentmondás?

A bírói mérlegelés folyamatában először megvizsgálják azt, hogy a védelmi berendezés alkalmas-e az élet kioltására. Ha igen, akkor a megelőző jogos védelem szabályai nem alkalmazhatók. Ez után azonban a jogalkalmazónak figyelembe kell vennie más körülményeket is. A szituációs jogos védelem szabályai alapján pedig büntetlenséget élvezne a „védekező” egy olyan magatartás tanúsítása esetén, amely egy másik rendelkezés szerint jogszerűtlen.

A jogtalan behatolás időpontjában nem szükséges, hogy bárki is az adott helyen tartózkodjon. A szituációs jogos védelem egyes eseteiben tehát elvi síkon elképzelhető, hogy a „támadás” idején senki nincs a helyszínen, a „védekező” azonban korábban az élet kioltására alkalmas védelmi eszközt helyezett készenlétebe. Például egy vadász átsétál a tanya határára, ahol különböző csapdák vannak elhelyezve, amelyek közül az egyikbe figyelmetlenségéből belelép, majd elvérzik. Ez az eszköz alkalmas az élet kioltására, így figyelmeztető táblák ellenére sem alkalmazható rá a megelőző jogos védelemre irányadó szabály. Ennek ellenére a tanya tulajdonosa büntetlen marad, hiszen a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen lépett be a „támadó”. Mindezekből következően a körülményektől függően az élet kioltására alkalmas megelőző védelmi eszközök telepítése esetén is élvezhet büntetlenséget a „támadáskor” egyébként jelen sem lévő „védekező” személy.

Ezen a ponton tehát ütközik a két rendelkezés, mivel a jogalkotó egyik kezével ugyan tiltja az olyan eszközök alkalmazását, amelyek működése mások életét veszélyezteti, a másikkal azonban visszaadja ezt a lehetőséget. Ez az ellentmondásos megoldás rendkívül visszás helyzetekhez vezethet. Ha például valaki éjjel a lakása bejárati ajtajának kilincsébe vezet áramot, akkor büntetendő lesz, viszont ha a lakáson belül, az előszoba ajtajának kilincsével teszi ugyanezt, akkor nem büntethető, hiszen a jogtalan behatolás ez esetben élet elleninek minősül.

Egyértelmű tehát, hogy a védekező szempontjából nagyon is lényeges kérdés, hogy a cselekményt mely szabály szerint ítéli meg a bíró, akinek a helyzetét az sem könnyíti meg, hogy a jogos védelem általános szabályához képest mind a megelőző, mind a szituációs jogos védelemre vonatkozó rendelkezések speciálisak.

Az új rendelkezéseket – ahogyan arról korábban már írtunk – az a szemlélet hatja át, miszerint nem fogadható el, hogy a törvény „*a jogtisztelő állampolgárral szemben az agresszornak, a jogrenddel és a társadalmi együttélés alapvető szabályaival szembehelyezkedőnek kedvez, hiszen a támadónak már amúgy is helyzeti előnye van, mivel ő választja meg a támadás helyét, idejét, módját, eszközét, a védekező pedig gyors helyzetfelmérő, ítélőképessége van hagyatva*”⁵⁷.

Egyetértünk ezzel a felfogással, a szabályok olyan mérvű tágításával azonban már nem, ami a védekező minden körülmények közötti büntetlenségének irányába hat. Különösen akkor nem, ha a védekező oly módon kap büntetlenséget, hogy arra a megelőző jogos védelem mértékének túllépése miatt az első „lépcsőfok” szerint nem volna méltó, a szituációs jogos védelemre hivatkozva azonban mégis mentesül a büntetőjogi felelősség alól. Mindehhez hozzáadódik az az ugyancsak súlyos probléma is, hogy a két szabály inkohereciája jogértelmezési és jogalkalmazási problémákat vet fel.

A védelem megdönthetlenségének problematikája

Az életellenesség vélelmének elemzésével összefüggésben ki kell térnünk a szabályozás technikájából eredő problémákra is. A vélelmek – a korábban kifejtettek szerint – azt a célt szolgálják, hogy egyszerűsítsék a bíróság bizonyít-

⁵⁷ Nagy János: Vagyonvédelem technikai eszközökkel – új tendencia a jogos védelemhez kapcsolódó joggyakorlatban. Jogifórum.hu, 2005. február 9., 8. o.
[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_janos-uj_tendencia_jogos_vedelem\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_janos-uj_tendencia_jogos_vedelem[jogi_forum].pdf)

tási tevékenységét, hiszen lényegében „csupasz” tényekből bizonyos következtetések elfogadását jelentik arra tekintet nélkül, hogy a valóságban felvetődnek-e olyan körülmények, amelyek e következtetéseket árnyalnák vagy akár más következtetésekhez vezetnének. A szituációs jogos védelem ennek megfelelően a megdönthetetlen vélelmek körébe tartozik, erre abból is következtethetünk, hogy a törvény nem teszi lehetővé az ellenbizonyítás lehetőségét.

A szituációs jogos védelem objektív feltételrendszere alapvetően nem alkalmas arra, hogy az egyedi eseteket megfelelően kezelje. A korábbiakban már többször jutottunk arra a következtetésre, hogy a valóban „súlyos” eseteket és veszéllyel nem fenyegető élethelyzeteket is ugyanolyan módon értékeli a szabály. A bírói döntéshozatal mechanikussá válása, ami szoros kapcsolatban áll a szükségesség és az arányosság vizsgálatának kiiktatásával, oda vezet, hogy nem értékelhető az események teljes cselekménysora a maga teljességében. A törvényi vélelem megdönthetlensége pedig teret ad annak, hogy jogszerűen hivatkozható legyen a vélelem anélkül, hogy a jogalkalmazó további tényezőket is figyelembe vehetne. A kérdés az, hogy milyen veszéllyel jár mindez.

A Btk. egy olyan rendelkezéséről van szó, amely viszonylag kevés feltétel fennállása mellett is súlyos következményeket vonhat maga után. A szükségesség követelményének e normából történő teljes kiiktatása már önmagában elegendő ahhoz, hogy a jogos védelem garanciális talapzatát elvonja. Értjük ezt úgy, hogy a jogos védelem egy olyan helyzet, amelyben nemcsak a megtámadott élvez védelmet, hanem a támadó is, ugyanis a támadás elhárításához *szükséges* és azzal *arányos* védekezés esetén a támadó védett a bosszútól vagy az eltúlzott reakciótól.

A vélelmek esetében garanciát az nyújt, ha a jogalkotó lehetőséget ad az ellenbizonyításra. A szituációs eseteknél ez a garancia is elmaradt, így a feltételek fennállása minden körülmények között a jogtalan támadás életellenességét jelenti, és minden egyéb tényező irreleváns.

A törvényes vélelmek bizonytalan eseteket emelnek a bizonyosság fokára, a jogos védelem esetében azonban ez a bizonytalanság nem állt fenn. Ha végigtekintünk a bírói gyakorlaton, láthatjuk, hogy egy személy elleni fegyveres vagy felfegyverkezve elkövetett támadás az alapszabály szerint is élet elleni cselekménynek minősült, ezért azzal szemben az emberöléssel való védekezés szükséges és arányos volt. Vagyis korábban sem volt tapasztalható olyan bizonytalansági faktor, ingadozás a gyakorlatban, ami megkövetelte volna az életellenesség vélelmezését, a jogos védelem intézményesített rendelkezései ugyanis a bírói gyakorlattal karöltve eddig is kellőképpen védelmezték a megtámadottakat.

A megdönthetlenség egyébként is nehezen értelmezhető egy olyan jogintézmény tekintetében, amelynek esetében az objektív körülmények messze nem elegendők a történeti tényállás maradéktalan rekonstrukciójához, a szubjektív elemek egyedileg változó köre ugyanis jelentékeny mértékben befolyásolhatja a cselekmény megítélését. Azzal, hogy a törvény nem szavatolja az ellenbizonyítás lehetőségét, megfosztja az elemzett jogintézményt attól a garanciától, amely a bírói gyakorlat hosszú évtizedeken keresztül kiforrott elvek alapján alakuló mérlegelési lehetőségében rejlik. A vélelemmel kapcsolatos legsúlyosabb aggály éppen az, hogy eltekint azoktól a garanciáktól, amelyek megléte esetén az alkotmányosságna és a jogállamiságnak elvileg megfelelné.

Mindezekre figyelemmel juthatunk Tóth Mihállyal azonos következtetésre, amely szerint jogállamban igazolhatatlan, hogy vagyon elleni támadással szemben megengedhető legyen a támadó életének elvétele.⁵⁸ Bár a támadónak viselnie kell a támadás következményeit, vannak olyan értékek, amelyek az ő vonatkozásában is védelemre érdemesek. Ezeket az értékeket védi a jogos védelem általános szabálya szerint a szükségesség és arányosság követelménye. Ha a jogalkotó bizonyos kivételesen súlyos következmények *lehetőségével* fenyegető élethelyzeteket kiemelt védelemben kíván részesíteni, erre talán alkalmasabb megoldás, ha lehetővé teszi az ellenbizonyítást a jogintézmény céljának meg nem felelő ítéletek elkerülése érdekében. A vélelem megdönthetőségével ugyanis mérlegelhető lenne a brutalitás szükséges vagy eltúlzott mértéke, továbbá kiszűrhetők lennének az életet egyáltalán nem veszélyeztető jogtalan támadások és az olyan esetek, amikor a „támadó” a véletlenek szerencsétlen összejátszása folytán tűnik fel ilyen pozícióban; összefoglalva: tehát azok az ügyek, amelyek esetén az életellenesség vélelme jóval több kárt okoz, mint amennyi hasznot hoz.

Az eddigiekből kiindulva úgy látszik, hogy a jogalkotó aggályosan választotta meg azt a jogtechnikai eszközt, amellyel a szituációs jogos védelemre vonatkozó szabályt rendezni kívánta. Ahogy láthattuk, a vélelmek általános sajátosságaiból eredeztethetők olyan tulajdonságok, amelyek miatt egy ilyen fajsúlyos kérdés megfelelő szabályozására nem igazán alkalmasak. A vélelmek bizonyosságként fogadnak el akár valótlan tényeket is, ami meglehetősen kockázatos jogintézménnyé teszi ezeket, ezért az alkalmazásuk körültekintést igényel. Soha nem szabad eltekinteni a rendelkezés távolabbi hatásainak figyelembevételétől sem, ezért mondhatjuk azt, hogy esetünkben

⁵⁸ Tóth Mihály: i. m. 29. o.

célravezetőbb lett volna a vélelem megdönthetőségével teret adni az egyedi körülmények mérlegelhetőségének.

Zárógondolatok

Az előbbiekben elemzett rendelkezés fő sajátossága, hogy objektív feltételek fennállása alapján vélelmezi a jogtalan támadás élethelyzetének tényét. A jogalkotó a bírói gyakorlatban megjelenő élethelyzetek közül válogatott, és igyekezett összegyűjteni azokat, amelyek esetében valóban bekövetkezhet az élet sérelmének közvetlen veszélye. A cél az önvédelem jogának magasabb szintre emelése és ezáltal büntetlenség biztosítása a védekezőnek bizonyos kiemelt szituációkban.

A szituációs jogos védelem, ahogy láthattuk, kiiktatja a szükségesség és arányosság problematikáját a jogos védelmi helyzetekből, és főként a jogtalan támadásra fókuszál. A rendelkezés alkalmazhatóságánál irreleváns tényező az elhárításhoz szükséges mérték, vagyis a jogszabály szabad kezet ad a védekezőnek, hogy eldöntse, hogyan cselekszik a jogtalan támadóval szemben. E szabadságnak még az időbeli és mértékbeli túllépés – amely megállapításunk szerint valójában a szükségesség és az arányosság követelményének áthágását jelenti – sem szabhat határt, hiszen a szabály nem korlátozza a védekezési cselekmény végpontjait.

Az általunk tárgyalt jogintézmény olyan kérdéseket generál, amelyek megválaszolása a későbbiekben komoly jogtudományi próbatételt jelent. Ebbe a körbe sorolhatjuk azt is, hogy alkotmányjogi szempontból észrevehető néhány bizonytalanság. A szituációs jogos védelemmel ugyanis a jogalkotó kvázi lehetővé tette az élet elvételének jogát, amit azonban jogállami keretek között nehéz maradéktalanul igazolni.

Az állam életvédelmi kötelezettségének irányából kiindulva arra a következtetésre juthatunk ugyan, hogy az élet elvétele jogának deklarálása korlátozott esetekben indokolható lehet, ha azonban pusztán alapjogi aspektusokat veszünk számításba, akkor az alapjogok korlátozásával összefüggésben érvényesülő, az egyes alapjogok lényeges tartalmát védő szabály megtöri a jogintézmény alkotmányosságát.

Úgy véljük, hogy ez a kettősség a gyakorlatban is meg fog jelenni, hiszen előreláthatóan a jogos védelmi helyzetekben hozott ítéletekkel szemben valódi alkotmányjogi panaszok sorát terjeszthetik elő az Alkotmánybíróságon, így e kérdéskörnek az alkotmányossági vizsgálata előbb vagy utóbb szükségsze-

rűnek mutatkozik. E vizsgálat során feltehetően kiindulópont lesz az, hogy az alkotmánybírák értelmezése alapján a magyar jogrendszer egyetlen korlátozhatatlan alapjogát korlátozza/korlátozhatja-e az életellenesség vélelme.

Aggályosnak, vagy legalábbis szerencsétlen választásnak tűnik a szabályozás technikája is. A vélelem önmagában bizonyítási segédeszközként fogható fel, amelynek keretében valamely tényt bizonyítottnak értékelünk anélkül, hogy feltárnánk a valóság minden elemét. Ezt a „determináltságot” a jogalkotó a vélelmek nagyobb részénél az ellenbizonyítás lehetőségének megteremtésével küszöböli ki.

A szituációs jogos védelemnél alkalmazott törvényes vélelmet azonban a megdönthetetlenség tulajdonságával ruházta fel a jogalkotó, ily módon ignorálva az ellenbizonyítás lehetőségét. Ez azonban megkötö a bíróság kezét, valójában mechanikussá teszi a jogos védelemre vonatkozó ítélezést. Felvetődhet az az érv, hogy ezáltal kiiktatódik a jogalkalmazás önkényessége, látnunk kell azonban azt is, hogy ugyanezt a jogorvoslatok rendszere megfelelő hatékonysággal szolgálta korábban is.

A megdönthetetlen vélelemként való szabályozás további problematikum eleme, hogy képtelen feldolgozni a történeti tényállás egészét, ami viszont kifejezetten fontos a jogos védelem tekintetében, hiszen nemcsak a jogtalan támadás mibenléte, hanem a támadó és védekező magatartása, szándékai is meghatározó tényezők. Az ettől való eltekintés teljes egészében megszünteti a támadó vonatkozásában a szükségesség és arányosság követelményében megfogalmazódó védelmet. Ezzel persze nem azt állítjuk, hogy a támadónak kell védelmet élveznie a jogos védelmi helyzetekben, bizonyos alapvető értékeinek azonban védelemben kell részesülniük.

Mindezek alapján tehát az ellenbizonyítás lehetőségének hiánya és ezzel párhuzamosan a jogos védelmi helyzetek szubjektív körülményeinek teljes háttérbe szorítása helytelen szabályozási technikának tűnik, ugyanis túlzottan leegyszerűsít olyan helyzeteket, amelyeket egészében a cselekménysor megfelelő feltáráásával lehet korrekt módon megítélni.

Az elvi kérdéseken túl találkozhatunk néhány gyakorlati problémával is. Az egyik, hogy a szituációs jogos védelemre vonatkozó rendelkezés nem teszi lehetővé a kellőképpen differenciált ítélezést. Nincs lehetőség tehát a bagatell és a valóban súlyos, az életet ténylegesen veszélyeztető vagy sértő esetek közötti különbségtételre. Ennek következményét láthattuk azokban az általunk hozott esetekben, amikor például éjjel véletlenül valósul meg a jogtalan behatolás, vagy amikor a csoportos elkövetés esetén a pszichikai bűnsegédek élete elvételének reális lehetősége is fennáll. Az egyes élethelyzete-

ket valóban nem lehet maradéktalanul felsorolni, azaz nem lehet kazuisztikus a szabályozás, hiszen gyorsan változó világunkban ez hamar időszerűségét vesztené. Olyan általános, objektív feltételeket sem célszerű azonban meghatározni, amelyek elkerülhetetlenül lefednek a szabály céljával nem feltétlenül összeegyeztethető szituációkat is.

További kérdéseket vet fel a megelőző jogos védelem és a szituációs jogos védelem egymáshoz való kapcsolata, valamint az élet kioltására alkalmas védelmi eszköz használatának kérdése, ahogyan azt részletesen elemeztük.

A szituációs jogos védelem szabálya, mint Európában egyedi jogintézmény, számos elvi és gyakorlati problémával küszködik. Nem szabad szó nélkül elmennünk a szabályozás néhány reális következménye mellett sem. Gondoljunk csak a legális és illegális fegyverviselés, valamint az egyéb önvédelmi fegyverek (kardok, kések) elszaporodásának lehetőségére. Emellett kérdés, hogy e rendelkezés alkalmas-e a jogtalanul támadó személyek visszatartására annak tükrében, hogy ez az érv régen megdőlt már a halálbüntetés kapcsán dúló vitában.

Összességében tehát e törvényes védelem számos kérdést vet fel, amelyekre remélhetőleg a joggyakorlat és a jogtudomány idővel maradéktalanul képes lesz reflektálni. Zárásként álljanak itt *Ferdinand von Schirach* szavai: „*Senki sem annyira objektív, hogy feltevés és bizonyított tény között mindenkor különbséget tudjon tenni. Van, hogy valamiről azt hisszük, biztos tudjuk, de elszámítjuk magunkat, és visszatálcálni sokszor minden, csak éppen nem egyszerű.*”⁵⁹

IRODALOM

Belovics Ervin: Az érték-érdek összeütközések mint a büntetendőséget kizáró okok. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2007 http://doktori-iskola.ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Belovics_Ervin_ertekezes.pdf

Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. – Általános Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2012

Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II. – Különös Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2012

Gellér Balázs: A Magyar Büntetőjog Tankönyve I. – Általános Tanok. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008

Mészáros Ádám: A jogos védelem szabályozásának lehetséges irányai. http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros45.html#_ftn30

⁵⁹ Ferdinand von Schirach: *Bűnös?* Partvonal Kiadó, Budapest, 2010, 167. o.

Nagy János: Vagyonvédelem technikai eszközökkel – új tendencia a jogos védelemhez kapcsolódó joggyakorlatban. *Jogifórum.hu*, 2005. február 9.

[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_janos-uj_tendencia_jogos_vedelem\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/nagy_janos-uj_tendencia_jogos_vedelem[jogi_forum].pdf)

Polt Péter (szerk.): Új Btk. Kommentár. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadói Zrt., Budapest, 2013

Schmidt Szilárd: Vélelmek és fikciók a magyar polgári jogban és büntetőjogban. *Jogifórum.hu*, 2011. június 29.

[http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/schmidt_szilard_velelmek_es_fikciok_a_magyar_polgari_es_buntetojogban\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/schmidt_szilard_velelmek_es_fikciok_a_magyar_polgari_es_buntetojogban[jogi_forum].pdf)

Tóth Mihály: Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/1.

Ujvári Ákos: A jogos védelem elvi és gyakorlati kérdései néhány európai Büntető Törvénykönyv szabályozásának tükrében. *Jogelméleti Szemle*, 2005/2.

http://jesz.ajk.elte.hu/ujvari22.html#_ftn3

Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének új irányai. Ad Librum Kft., Budapest, 2009

Ujvári Ákos: A jogos védelem alakuló szabályozása a Btk. kodifikációjának tükrében. *Jogelméleti Szemle*, 2010/1.

http://jesz.ajk.elte.hu/ujvari41.html#_ftnref5

Varga Csaba: A jog mint folyamat. Szent István Társulat, Budapest, 2002

Vinogradoff, Paul: Common-Sense in Law. Williams and Norgate, London, 1914

<http://ia600309.us.archive.org/19/items/commonsenseinlaw00vino/commonsenseinlaw00vino.pdf>

Wiener A. Imre: Büntetendőség – Büntethetőség (Felelősségtan). In: **Wiener A. Imre:** Büntetendőség – Büntethetőség. Büntetőjogi Tanulmányok. KJK, Budapest, 1998, 201. o.

Zsálek Henriett: A jogos védelem jelenleg hatályos és a 2013. év július hó 1. napján hatályba lépő új törvényi szabályozásának összehasonlító elemzése. *Themis*, 2013. június

http://epa.oszk.hu/02300/02363/00019/pdf/EPA02363_THEMIS_2013_jun_403-422.pdf

JOGFORRÁSOK

Legfelsőbb Bíróság Bf. IV. 549/1991.

Magyarország Alaptörvénye

Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya

1978. IV. törvény a büntető törvénykönyvről

2012. C. törvény a büntető törvénykönyvről

21/1990. (XII. 17.) AB határozat.

23/1990. (X. 13.) AB határozat

BH, 1985/170.
BH, 1987/337.
BH, 1989/2.
BH, 1990/1.
BH, 1990/8.
BH, 1992/670.
BH, 1993/401.
BH, 1993/654.
BH, 1996/405.
BH, 2000/136.
BH, 2002/42.
BH, 2002/212.
BH, 2003/394.
BH, 2008/260.
1978. évi IV. törvény miniszteri indokolása
Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelve
2/2000. büntető jogegységi határozat
4/2013. büntető jogegységi határozat